

Дагъустандин дишегъли 4/2020

ISSN 0134-4250

Дзэтинский

ДУХТУРАР – ЖЕНГИНИН КІВЕНКІВЕ

**ДЯВЕДА –
ДЯВЕДА ХЫИЗ!**

РИКІЕЛ ХУЪНИН ВА БАРКАЛЛУВИЛИН ЙИС

ЦАВУН БУШЛУХРИН ШАГЪ

ЭБЕДИ ЯЗ РИКІЕРА...

ВИЧИН ПЕШЕДИН УСТАД

МЕДЕНИЯТ

МАСА РЕХЪ ХЪУН МУМКИН ТУШ

Адет хъанвайвал, чна духтуррилай наразивилер ийизва, шикетарзава, гуя абуру са артух яб гузвач, чирвал авач, дикъет гузвач ва икІ мад. Ихътин крарни здравоохраненида авайди чавай инкар ийиз жедач. Амма бедбахтвал атана, чи сагъламвилиз ва уьмуьрдиз хаталу пандемиядин инфекция, тийижир тІугъвал атана. Чи уьмуьр кьве патал пайна: тІугъвал КЪВЕДАЛДИ ва АДАЛАЙ КЪЛУХЪ.

ДЯВЕДА — ДЯВЕДА ХЪИЗ!

НУМРАДАЙ КІЕЛА:

ТІУГЪВАЛДИЗ АКСИ ЖЕНГ

Палатадиз атай духтуррин дун акурла, зи рикІел Ватандин ЧІехи дяведин йисарин кинойрай къалур-завай тамамвилелди лацу парталар алукІнавай партизанар ва я развед-чикар къвезвай. Амма абурун арада са чаравал авай.10

РАКЪНИН РАГУНИН УЬМУЬР

Фаррухни яргъалди фагъум-фикир тавуна Гуьллидин бубадин патав фена, руш вичиз гъуьлуьз гун тІалабна. Бубади кавказвидиз ухшар кІалубар авай чамраз векъидаказ вил вегъена ва хабар къуна: «Куьн вилик акъвазун мумкин тир им-тигъанрай экъечІиз гъазур яни? 26

ЦАВУН БУШЛУХРИН ШАГЪ

31-майдиз ада вичин «Харрикейнда» аваз, женгинин суьрсет куьтягъ хъайила, немсерин самолётдихъ галуькарун къетІ-на. Амет-Хан Султана ам кІаникай чапла лувалди ягъайла, душман Ярославлдин агъалийрал тоннралди хъиткьинардай шейэрвегъезгъазур хъанвай. Гъа са вахтун-да ам цІай къунвай тІарам «Юнкерсдин» корпусда акІана. 12

ВИЧИН ПЕШЕДИН УСТАД

Аялрин КІвале авай къван вири аялар Мадина Муидовнадин рикІел аламай. Иниз дагълух районрай гъеле хурудихъ галамай куьрпеяр мукъвал-мукъвал гъи-дай. Бязи вахтара абур гъаз иниз дидеяр чеб къведай. Ада рикІел хкизвайвал, ихътин вахтара ада дидейривай (дидеди вичин бала гадар тавуник умуд кваз) ина са шумуд юкъуз акъвазун ва чпин аялрин хурун нек гун тІалабдай.34

Гъа «яб тагудай», «дикъетсуз» духтурар чи сагъламвал ва уьмуьр патал тлугъвалдихъ галаз дяведиз экъечІна. Горькийдин Изергиль къариди лагъанай: «Уьмуьрда игитвилиз гъамиша чка авайди я!» Мус ва гъикІ жедатІа чидач, анжах масакІа хъун, авун мумкин туш — жува жуваз гъуьрмет хъийидач. Им инсанвилин ва пешекарвилин буржи тирди абуру гъиссна ва ам къилиз акъудун патал вири къуватар эцигна, къегъалвал къалурна.

Иниз килигна, чна чи кІелзавайбуру эхиримжи вахтара къейдзавай фикирар виридаз ашкара ийизва. Духтуррин куьмекдалди и тлугъвалдик кефсуз хъана сагъ хъхъайбурун гъиссер.

Вири медицинский къуллугъчийриз — чпин сагъламвал ва уьмуьр хаталувилик кутурбуруз — дагъустанвийри икрам ийизва.

Больницайрин, госпиталрин, клиникайрин «яру зонайрай» медикри коронавирусдихъ галаз гъикІ женг тухузватІа хабарар

кІелайла, зи рикІел «Господа офицеры» манидин цІарар къевезва:

*За имандин зилералди лугъузва
мани,
Гележег гадарна,
гъайиџ татана чанар,
Россия хуьн патал
къурбандзавай чеб.*

Чи духтурриз къе «яру зона» — дяведин вилик жерге я, амма тади куьмекдин машина, начагъбур къабулзавай кабинетар, лабораторияр, диагностикадин кабинетар... тІимил хаталу туш.

Лацу халатар алайбуру космонавтрин хътин скафандраяр — костюмар алукина акъалтІ тежедай женг тухузва ва коронавирусдин ажалдин къармахрай начагъбур акъудзава. Къе виридаз духтуррин къилел атанвай и гъазадикай хабар я, гъаф хизанриз тлугъвалдин азарди вичикай хабар гана.

А. К., шегъердин І-нумрадин больницада хъайи пациент. «Заз инфекция гъинай атанатІа чидач. Апрельдин сифте къилляй зун кефсуз хъана, за им адетдин ОРВИ я лугъузвай. Са гъафтеда дарманар хъваз, жува жува сагъариз алахъна, амма ифинар алатзавачир, тади куьмекдиз эверна. Къве гаф къилин духтуррикай лугъун — абуру больницайра чкаяр маса гузва лугъудайбур ава. Зазни чирхчирвилелди чка жагъуриз кІанзавай, амма духтурди зи гъалар пис яз

ДЯВЕДА — ДЯВЕДА ХЪИЗ!

хъайитІа, азад жезвай чкадал зун къаткурдайди лагъана. «Завай тімил къайгъударвал кІанзавайди къаткурна, писзавайдаз куьмек тагана жедач», - лагъана ада. Йифиз атай тади куьмекди зи гьал акурла, зунгъасятда больницадиз тухвана.

Духтурар халис игитар я! Чаз, начагъбуруз куьмек гун патал абуру гзаф азиятриз, четинвилериз дурумгузва. Сабязибурун ажугдин гафарин ван хъайила, зун алапат жезва. Зун са къуллугъчи туш, адетдин шегъерэгъли я, пуд гъафтеда больницада къаткайла, заз саданни векъивал, яб тагун, начагъди кваз такъун акунач. Зун интенсивный терапиядин палатадиз акъудайла, мад са бедбахтвал хъана — зи гъуьл рагъметдиз фена. Аквар гъаларай закай инфекция галукъна. Заз и залан дерт хъайила, зунни рекъидай гъалдиз атана, амма зун медперсоналди чан-рикІ ийиз сабурлу авуна. Гъатта са бязибур захъ галаз санал ишез хъана. Садрани зи рикІелай абуру алатдач, абурун пешекарвилин дережа, инсанвал».

Республикадин инфекционный центрадин пациентка С. Т.

Вич сагъ хъхъайла, редакциядиз зенг авуна ва вири медперсоналдиз начагъбурухъ лап хъсан гелкъуьнай чухсагъул лугъун тІалабна. Ада духтуррин къегъалвал, начагъбур гзаф жезвайвилай абуруз мадни четин жезвайдини къейдна.

«Чазаквазва, духтурри эсиллагъ ял ягъ тийиз, тІуьн агакъ тийиз, ахвар бегъем тежез, начагъбурун къилихъ чпин инфекциядикай хуьдай костюмарни алаз гъикІ зегъмет чІугъазватІа. Процедураяр ийиз, цІийи начагъбур къабулиз, ял ядай декъикъани жагъин тийизвайбуру садрани арза-ферзе авунач. Абуруз гъафтейралди чпин хизанар аквазвачир, чпин аялрив рахадай мукинвал авачир.

Дагъустандин вири агъалийриз духтуррин къилел атай четинвилерикай чир хъана кІанда. Анжах са инфекциядикай хуьдай костюм алаз кІвалахун квяй я! Яру зонада абур хутІундай ихтияр авач. Я нез, хъваз жезвач. Квезни белки, респираторри ивидал гъанвай абурун чинар акуна жеде. Амма абурун сиверай арза-ферзедин ван хъанач, я начагъбуралай наразивилер акунач. Куь журналдикай менфят къачуна, заз абуруз зурба чухсагъул лугъуз кІанзава.»

Отставкада авай офицер М. Г.:
«Къадирлудаказ эгечІна тади куьмекдин бригада: носилкадал-

чизвач мус вирус душмандин гуьлле хъизгалукъдатІа. Чалахъ хъухъ, абуру чи уьмуьр къутармишун патал вири алакъдай крар ийизва. Къутармишни ийизва. Чун гзаф ава, абур тімил. ЯтІани абуру къегъалвилелди чпин кар ийизва, духтурвилин тІвар хуьзва».

АММА ДЯВЕДА ДЯВЕДА ХЫЗ Я!

Жувал гъалтай духтуррин суьгъбетрай ва СМІ-рин такъатрай чир хъайивал, абур гатфарин эвел къиллай сифте яз корона-вирусдихъ галаз са чирвални адакай авачиз женгиниз экъечІ-

лаз секиндивиз тухвана, шофердини куьмек гузва, анжах са дишегълийрилай алакъдач. Духтурри реанимацияда зун зал кхведалди чпин кІвалахар авуна, ятІани абур за жува нефес къачудалди зи койкадихъай къекъечІнач. Гуьгъуьнлай акуна хъи, суткайралди кІвалахзавайди гъа са духтурар я. Начагъ хъайи духтурни абуру гъа чпи дегишарзавай, къегъалар хъиз тир вири. Жув военный тирвилай заз чи палата женгинин чуьл хъиз аквазвай ва чун къутармишзавай духтурар чалайни гзаф хаталувилик квайди за гъиссзавай. Хаталу зонадиз абур женгиниз физвай аскерар хъиз физвай, садазни

най, адетдин ОРВИ хъиз тир. Са Дагъустанда ваъ, вири дуьньяда и хаталу инфекциядикай хабар авачир. Гъеле Китайдин Уханда коронавирусдин тІугъвалдикай официално хабар гайилани гзафбуру, гъа духтуррини, ам яргъа ава, ам чахъ агакъдач лугъузвай. Сифте яз участковый духтурар начагъ хъана. Тади куьмекдин бригадаярни садбур кІвалера хъана, муькуьбур инфекциядин больницайриз аватна, гъеле реанимацияризни. Чпин пешекарвилин буржи къилиз акъуддайла социальный сетра къалурнавайвал яхцІурдалай виниз духтурар телеф хъана. Рагъмет хъуй чпиз...

Гзаф чІуру крарни хъана, духтуррин гъалатІарни, здравоохраненидин чиновникрин фагъумсузвилер, чпел жавабдарвал къачун тавун, пандемиядикай авай делилар дуьз къалур тавун, аптекра кѣиметар хкажун, бязибур коронавирусдихъ агъун тавун, ятІани духтурри вири къатІана ва сад хъиз женгиниз экъечІна.

КАРАНТИН ОТПУСК ТУШ!

Медработникрин фикирралди инфекция и саягъда чукІунин вилик пад къаз жедай. Амма и пандемия гзафбуру дуьньядин экономикадин ва я политикадин чинебан икърар я лугъуз хъана. Самоизоляция (кІвалерай экъечІ тавун) отпускадай гъисабна ва ял ягъиз эгечІна.

Дагъустанвиярни кІвалера акъвазнач, мартдин эхирда чи ватангълияр мехъеррик, дуьаяр ийиз мискІинриз, башсагълугъвал гуз физ хъана - нетижа лап писди хъана.

Махачкъаладин инфекциядин центр ацІурнава, гзаф больни-

цайрин отделенияр инфекционнийриз элкъуьрна. Гила ана пешекарри кІвалахзава. Абуруз медакадемиядин студенри ва медучилешайрин волонтерри куьмек гузва. Гьелбетда, абурун диде-бубайрин рикІер секин туш. Дидеди вичин къве гъафтеда сме-надиз физвай студент - хва гъикІ рекъе твазватІа заз ақунай. Гъа и саягъда дидейри чпин рухваяр даяведиз рекъе твадай жеди. Анжах

веледри духтурриз куьмек гун чпин буржи яз гъиссзава.

ВУЖ ТАХСИРЛУ Я? ВУЧ ИЙИДА?

И суалар гъамиша важиблу я. Сифте суалдиз, аквар гъаларай, неинки республикадин агъалийри, гъакІ махсус органрини жаваб гуда. Къе вуч ийидатІа ва гъикІ инфекциядикай хуьдатІа чирна кІанда. Эвелимжиди - самоизоляциядин къайда хуьн я. Медработникри чпин къацІар хъанвай, ивиар къевезвай хирер алай шикилар интернетдиз акъуднава ва чпиз куьмек гун тІалабзава - анжах кІвалера акъвазна.

Гьелелиг чаз чизвач инфекция гъикІ арадай тергдатІа, амма чун буржлу я гъалиб хъун, манида лугъузвайвал: вири халкъар, вири Чил, алем сад хъана. Чун гъалибни жеда, вучиз лагъайтІа чун акъул авай инсанар я, жавабдарвал ва гъар садан буржи гъиссна кІанда. Гъихътин къегъалар ятІани духтурар, къуй абур чи патав сагъ-саламатдиз, чпин лацу халатар алаз хъурай!

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

ХЪЕН ГУЗВАЙ УЪМУЪРДИН ТАР...

Гатфари адан гуьгьуьлдин кьетIен гьиссер ачухзава, фад хъайи крарни вакъияяр рикIел хкунри, шад гъалаба акатуни адан рикIин виридалайни шуькIуь дамаррикни юзун кутазва. Ихътин легъзейра ам рикIе секинвални шадвал аваз хайи чилин чешмейрай ирс яз атанвай бинеяр, вич уьмуьрдин кьилъай-кьилиз кам-камуна аваз фейи камаллувал къачур чIехи ажайиб хизандиз, жегъил вахтариз мад ва мад ахвват хъийида.

ЖЕГЪИЛВАЛ

- Табасаранвийрихъ гзаф аялар авачир хизан тек-бир гьалтда, хъуьрезва Фатима Гьасанбеговна. - Зунни гъа ихътин чIехи ва дуст-вилин хизанда хъана. Пакамахъ къарагъайла вак вахарини стхади элкъвена кьуни шадвал кутадай, цIийи югъ алуькьуникди рикIи манияр лугъудай, нянихъ вири чIехи суфрадихъ кIватI хъана бубади ахъайзавай къадим чилерин тарихдикай, пайгъамбаррин уьмуьрдикай алапат жедай хътин суьгъбетрихъ, азербайжан халкъдин хкетрихъ яб акалдай. Зи буба, Гьасанбег Айдемиров, хайи вилайтдин тарих хъсан чидай кас тир. Ам халкъдин музыкадин вири алатрал пешекарвилелди кьугъвадай, ада манияр лугъудай, шиирар теснифдай, адаз са шумуд, гъа гьисабдай яз араб ва фарс чIалар чидай.

Чпин ери-бине Хуьрикай тир Айдемироврин ата-бубайри Аркита, гьеле 17-асирда кIвал-югъ кутунай! ИкI алмирин, арабистрин, теологрин, устадрин чирвилер хуьзвай Гьасанбеговрин тухумдин тариф вири Табасаранда чIканвай.

Гзаф четинвилериз дурум гайидалай кьулухъ, лапяргъал вахтунда Гьасанбег Айдемировича Табасарандин райисполкомда зегъмет чIугуна ва ам инсанриз датIана куьмекар гайи инсан яз машгьур хъана. Масадан дердиникай хабар къадай, рикI ачух ада инсанар вичел желбдай, хизанра къл-макъл акъатай вахтара ам кьве патанни терефар хуьзвай судья жедай. Ада уьмуьрдин адет хъанвай къайда, тухумдин хъсан даяхар мягкемарзавай вири крар хуьз жезвайди анжах хизан яз гьисабзавай.

Ам ирсдаррин рикIел гьихъ-тинди яз алама?

- Эдеблу, гьар садан фикирдихъ гуьрметдивди эгечIзавай кас яз.

- Ам чешнелу буба тир, - рикIел хкизва Фатима Гьасанбеговнади, лап аял чIавалай ада чи уьмуьрдин рехъ анжах чалай, чи кIелунрилай, чун вилик фин патал чна ийизвай чалишмишвилерилай аслу тирди чи бейнида тунвай. Чна бубадин насигъатар, абурукай ахлакъдин гьихътин тарс хкатдатIа, фикир тагана, им жуван винел еке кьуватар серфна кIвалахайла, арадал кьезвайди къатIун тавуна кужумзавай. Чаз диде-бубадин крар чеб-чпелай арадал кьезвай хъиз тир.

Диде, Жарият Алимерденовна, бубадин кIвалин экв, кьени малаик тир. АкI тир хъи, адан кIанивал вири дуьньядиз бес жеда! Гьикъван адаз четин тиртIани, ада инсанар ачух чин аваз кършиламишдай, мугъманрал адан рикI гзаф алай. Вичин гьилелай гзафбуруз фу гайи

ада аялризни чирна: кІвал вири тухум, мукьвабур, дустар кІватІ хъайила анжах хизан я.

-Чна диде-бубадал дамахдай, чаз абур виридалайни хъсанбур хъиз аквадай,-хъуьрезва Фатима Гъасанбеговна. -ГъикІ дамахдач къван?! Бубади гъатта сейрдиз экъечІдай-ланикхъинардай блокноткъачудай ва итижлу фикирар, рикІел хтай тарихдин вакъияяр ана къейддай. Чаларал гъаф ашукъ тир ада абур халкъдин медениятдин сир, адан тарих чуьнуьхнаваз гъисабзавай. Ада гъар са куьниз фикир гуналди, сифтени сифте кхъей ксарин ктабар илимдин рекъелди ахтармишдай, чпихъ еке къимет авай багъа документар - асиррин шагъидар - вичин кІвалахра къалурдай. Вичин асулдай вич чІехи насигъатчи тир бубадиз рахунра «ачухвал ва дуьм-дуьзвал» кІандай. Гъамиша вич тІарам къадай ада вичин кІвалахдин рекъий юлдашрин къилени зегъметдихъ къетІендаказ эгечІун твадай, ам, лугъурвал, «сталинчи» тир: адал бушвал авачир китель жедай ва ватан патал зегъмет чІугун гъар са инсанда виридалайни къилинди яз хъун гъисабдай.

-Чалай масабур жез алакъдайни?-суал гузва Фатима Гъасанбеговнади. -Эхъ, чун гъар сад вичин рекъий фена, амма чна жуван фамилия, тухумдин дувулар ба-

гъа хъун гъамиша рикІел хвена.

Чи игитди вичин хизандикай сесина чимивал, са кІусни кълпвал квачир рикІин сидкъидалди суьгъбетзава. Зун хизандин альбомдай надиршикилриз тамашзава: абурун акунра гъикъван хушвал, рикІин тежер хътин ачухвал, михъивал ава!

Заз исятдани и ажайиб хизандин къисметда са затІни дегиш тахъанвай хъиз я. Абурухъ галаз регъятдиз рахаз жеда ва исятдани абур куьмек тІалабай, эверай гъар садаз куьмекдиз къвез гъазур я. Гъахътинбур я и инсанар.

Бубайрин адетриз вафалу яз, Фатима Гъасанбеговна инанмиш тирвал, адан са тегъер къуна физвай уьмуьр масакІа тушиз гъа ихътинди хъунин чІехи пай икІ хизанда адет хъанвайвилай я. Дидеди, мугъ туькІуьрзавай нуькІре хъиз, -бубадиви къила къилавачир сабурлувилелди, эдеблувилелди эгечІунивди, адани вичин нубатдай яз уьмуьрдин юлдашдин къайгъударвал авуналди, хизан туькІуьрзавай.

-Абур алапатдин ксар тир ва абур камаллувал, сабурлувал, эдеблувал хвена бахтлу уьмуьр кечирмишна, сада-садаз, мукъвабуруз рикІин еке жумартвал къалурна. Бубади икІ веревирддай: «Хизандилай инсанар гъихътинбур жедатІа, абур яшамиш жедай цІийи уьлкве патал даяхар жедатІа ва

я гъукуматдиз жаван ксар цІийи къилелай вердишар хъувун патал къуватар ва такъатар желб авун герек къведатІа, гъаф крар аслу я». Гъаниз килигна чна, жуван уьлкведин халис ватанпересар хъун герек тирдахъ кІевелай инанмиш яз, советрин тербия къачуна. Эхъ, къенин юкъуз гъаф крар масакІа аннамишзава, -къейдзава чи игитди, - виликанбурулай тафаватлу тир ва анжах са хсуси итижрикай бине къунвай гъакъикъатдикай малумарзава. Амма чун патал чи диде-бубади кутунвай ерияр дегиш жедайбур туш, абураласаслу яз чна жуван намусдихъ галаз къадайвал уьмуьр къиле тухуз чалишмишвалзава. Ада рикІел хкизвайвал, пеше хкъягъунал гъалтайла, ам са кІусни ягъалмиш тушир. Ам чили вичихъ ялзавай. Диде-бубадини руша хкъягъай пешедиз аксивалначир. Ада ДГСХИ-дин экономакультет агалкъунралди акълтІарна.

-Квез чидани, зун жуван акъулдикай еке менфят хкудиз чидай кас я, -хъуьрезва ам, -ва зун жуван планар кІевелай тагъким авуналди къилиз акъудиз алахъдай. Зун гъуьлуьхъ галаз, лугъурвал, кІвалахдал таниш хъана, ам а вахтунда мектебдин директор, зун лагъайтІа комсомолдин райкомдин финансовый отделдин къиле акъвазнавай. Чун арада муьгъуьббат аваз эвленмиш хъана. За 4 йисуз Пилигърин мектебда гъевечІи классрин муаллим яз кІвалахна. Чун сада-садан кефи хан тийиз дуствилелди яшамиш хъана. АкІ тир хъи, чун са ичинин къеве пай, чун сад-садан къадар-къисмет я. Чи арада къал-макъал садрани хъайиди туш, чун анжах хсуси къуватрихъ агъунвай,-явашдаказ хъверзава Фатима Гъасанбеговнади, - ида чак руьгъ кутазвай ва къуватар гузвай. Мегъамедрасула ДГУ-дин химиядинни биологиядин факультет акълтІарнавай, яргъал йисара хайи хуьре Пилигъдал 8 йисан мектебдин директорвална, амни Дагъустандин НИИСХ-дин патав гвай аспирантурадиз гъахъна. А вахтунда чун Махачкъаладиз куьч хъана. Санал кІвалахзавай, рухваяр чІехи ийизвай. Регъят тушир,

гьелбетда, вири асул дибдилаь башламишнавай эхир. Амма вуч аватла чидани, чун жегьил ва гьуьр-метун кландайбур тир, рухвайрини чи асул фикиррал амал авун чи мурад тир. Зи рикел алама, абур уьмуьрдин юлдашди шегьердилаь цар илитна, салаз яд гун патал, гьикI рекье твадайтла. Ингье а багъ квез аквазва, ам вири хизандин гьилералди кутунва. Лап гьвечи чавалай зегьметдин кьадир чирнай чаз чи диде-бубади, чнани чи рухвайриз агьвал намуслу зегьметдалди кьазанмишун лазим тирди кьиле туна.

Аспирантура акьалтIарайдалай кьулухъ Мегьамедрасула институтда илимдин чIехи кьуллугъчи яз кIвалахун давамарна. Адахъ галаз санал Фатимадини зегьмет чIугуна. Са кьадар вахтунилай виниз тир пешекарвал авай абур хуьруьн майишатдин краа меслягъчир яз Монголиядиз рекье туна.

- А вахтунда им адет хьанвай кьайда тир, - рикел хкизва Фатима Гьасанбеговнади. - Рикел алама, чун гьич таниш тушир чкадиз аватна, зун сакIани гьавадихъ вердиш жезвачир. Амма вахт арадай фейила вердиш хьана. Жегьил пешекарриз кIвалахдин рекьяй юлдашрихъ галаз чIал фад жагъана. Абуруз халкъдин ачух, михьиди тир психологияди куьмекзавай, а вахтунда уьлкведа илим вилик физвай, адетдиз элкьенвай малдарвилдин хиле ватан рикел хкизвай. Фатима Гьасанбеговна патал уьмуьрда кьиле фенвай дегишвилер гьич тахъай хьтинбур тушир.

-Зун гьавурда акъазвай, хизан вири терефрихъай кьулай шартIара яшамаш хьун мумкин кар туш, - амма лугъузва ада, - зун ва зи итим патал чи аялри адетдин гьаларайни чпиз уьмуьрда бакара кьведай кар жагъуриз, уьмуьрда кьиле физвай дегишвилерикай менфят хкудиз алахъун тIимил важиблу тушир. Абуру магъул чIал лап хьсандиз чирна, чпин таяр-туьшерихъ галаз лап са куьруь вахтунда алакъяр мягкемарна.

ЧIехи хва Альберта ва кьулан хва Арсена Улан-Батордин госуниверситет акьалтIарна, биологвилдин ва

экономиствилдин дипломар кьачуна. Рухвайриз бубадин гафунал гаф эцигун авайди тушир, ада абурун патахъай еке кьайгъударвална, гьа са вахтунда чпивай чпин гафунал кIевиз акъвазиз жадай, мумкин я, чеб патал кьуллугъдин рехъ гзаф важиблу ятIани, амма кьилинди - чпин уьмуьр лап дибдай дегишариз, цIийи кар гьиле кьаз ва адай итижлувал жагъуриз кичIе тушиз чIехи авуна.

- Са вахтунда чIехи хкиз лётчик жадай мурад авай, кьуландин - машинрал машгъул тир, -суьгьбет давамар хьийизва Фатима Гьасанбеговнади. - Амма абур жаванвилдин мурадар яз хьана, чIехи хьана рикелай алатна, чна абуруз садрани манийвал авурди туш. Абуру чпиз «чилин» пешеяр хкяна. Эгер чIехибур са кьадар вахт арадай фейила, хуьруьн майишатдал рикIивай машгъул хьанатIани, гьвечи Заура дипломатвилдин пеше хкяна. Амаял чавалай ингилис чIалал машгъул тир, гзаф кIелдай. Армиядай хтайла, Саратовдин праводин академия акьалтIарна, са шумуд йисуз военный прокуратурада кIвалахна, еке конкурсдай акъатна, ам РФ-дин МИД-дин дипакдемиядиз гьахьна. Ана кIелунар акьалтIарайла, ам Россиядин МИД-дин департаментда СНГ-дин атташе яз тайинарна.

-ГьикI! - тажуб жезва зун.

- Чна пеше хкягъун садрани илитIайди туш, абуруз чпиз хуш, чпиз итижлу рехъ хкядай ихтияр гайиди я, - гьавурда твазва Фатима Гьасанбеговнади. - Чи девирда чи диде-бубайрини гьакI авурди я. Ингье, мисал яз, вах Тамара, бубади адал духтурвилдин пеше илитIавай, амма ада яб ганач, вичин рикIиз хуш тир юриствилдин пеше хкяна. Яргъал йисара ада республикадин прокуратурада кIвалахна, ам табасаранви дишегълийрикай юриствилдин пеше кьачур сад лагъай дишегъли тир. Бубади адан «азад фикирлувилиз» лайихлу кьимет ганай, вичин гьалатI хиве кьунай.

Чна чи аялрал дамахзава. Абур уьмуьрди яргъариз акъуднатIани, халис ватанпересар яз амукъай инсанар яз чIехи хьана. Рухвайри неинки чпин хайи макандиз гьуьрметзава, адан кьадир ава, гьакIни чIехи тухум, са шумуд цIийи несил акъатай кьеб хьайи, вири уьмуьрда девиррин алакъя хуьзвай, рикIиз шадвилдин легъзеяр багъишзавай бубадин кIвал галагъиз чпин уьмуьр абуру фикирдизни гьизвач. Бес гьа идаз тушни уьмуьр лугъузвайди!

УЬМУЬРДИЛАЙ ГУЬГУЬНИЗ УЬМУЬР

- Мегьамедрасул чи арадай акъатайла, зи кенефдин кьил какахьна: ам хизандин кьил яз, ва, вири туштIани, гзаф крар адалай аслу тир, зун гьакI вердиш хьанвай, - рикел хкизва Фатима Гьасанбеговнади. - Ада гьамиша вири кIан-пун ахтармишна кьарар кьабулдай ва дегишвилерикай кичIе тушир. Монголиядай хтайла, ибур четин, пакадин йикъахъ инанмишвал авачир - 90-йисар тир, гьуьлуь 2 гектар чил маса кьачуна Саратовдиз куьч хьунин кьарар кьабулнай. Ада хкягъай рекьихъ ихтибарна, зун тамамвилелди рази хьанай. Сифтедай четин хьанатIани, са кьадар вахт арадай фейила, чун вердиш хьана, заз чиз, чавай гьина чун аваз хьайитIани, уьмуьрдай шадвал жагъуриз алакьуни, четинвилерикай кичIе туширвили куьмекзавай. Чна агротехникадин

цИйивилер ишлемишуналди, бязи вахтара и крар хаталу тиртлани, майшат цИйи кьайдада кьиле тухунин кьайдаяр агалкьунралди уьмуьрдиз кечирмишзавай. Яваш-яваш чун кIвачелакьалтна ва майишатни кьуьл гьасилдай еке производстводиз элкьвена. Уьмуьрдин юлдаш рагьметдиз фин вири хизан патал еке бедбахтвиллиз элкьвена. Гьа и чIавуз,-хиве кьазва Фатима Гьасанбеговнади,-зун аялар чIехи хьанвайдахь инанмиш хьана, мумкин я, гележег патал абурухь чпин планарни авай жеди, амма абуру Саратовдин областда бине кутунин ва бубадин кар давамарунин кьарар кьабулна. Заз чизвай абуруз четин жедайди, гьа са вахтунда абурулай и кар алакьдайдини заз чизвай.

Россиядин яргьа пипIе рухвайри чпин бине кутуна, мергьематлувилел машгьул жезва: кьузуьбурун кIвалериз, школа-интернатриз, чирвилер гудай идарайриз куьмекар гузва. Анжах гьевчIи Заура дипломатвилин кIвалах давамарна, исятда ам Австралияда ава, Сиднейда вице-консул яз кIвалахзава.

Фатима Гьасанбеговнадихь яб акалдайла, за фикирзавай: адан секин ва галай-галайвал ийизвай суьгьбетди кьисмет ачухзава, ваь, хизандин ваь, халкьдин, кьуватлу ва жуьрэтлу, руьгьдиз кIеви гьар са итим чIехи жезвай дагьви халкьдин.

Эхирдайни зун кIвалин иесидивай хизанда сад-садахь галаз дуьзгуьндаказ кьиле финин сир вуч ятIа чириз алахьна. Ам тажуб жезва:

- Гьич са сирни авайди туш. Чна анжах чи тухумдал, бубадал, адан намуслу тIварцIелди гьамиша дамах авурди я, ада чунни гьа ихьтин адетралди чIехи авуна. Ва чунни, кьалин пешерив ацIанвай тарци гьар гатфариз серин, тандиз, цИйи хилериз кьуват гудай хьиз тIарам я. Квезаквазва хьи, захь гуьзел багь ава, ада бегьер гьизва, гьар йисуз лацуни-жегьре рангунин либас алукулуналди, чпин хуш атир кьуд патаз чукIурзава ва гележегдик умуд кутаз тазва...

Кьуй гьакI хьурай!

Айшат ТАЖУДИНОВА

Зумрият ЖАБРАЙИЛОВА

ДЯВЕДИН ИШТИРАКЧИЙРИЗ

Ватандин Чехи дяведин женгера телеф хьайи цIелегуьнвийрин руьгьдиз бахшзава

Авач, Ватан, валай гьейри,
Ширин чандиз кIани, масан,
Кьиметлу ва пак тир са затI
И дуьньядин винел хьсан?!

Берекатлу хайи хуьруь
Яратмишна бажарагьлу,
Ватандин руьгьдиз вафалу
Веледар, лап кьанажагьлу.

ЯхцIурни сад лагьай йисуз,
Военкомри повестка гуз,
Яш хьайибур, гьакI тахьайбур
Фенай дяведин цIун хуруз.

Фенай жегьилар, агьилар,
Чагьиндавай гуьзел рушар.
Окопар атIуз, кьузуьбуру
Колхозрани цазвай канар...

...И мукьваралди чизвачир,
Зи багьрияр гьикI кьенватIа.
Са бубадин рухваря вад
Чехи дяведиз фенвайтIа.

«РикIел хуьнин ктаб» акурла,
Пер хана, тIар хьанай рикIиз.
ГьикI хьанай заз а ктабди
Зи рикIин гьал атIайди хьиз.

«Ша, гьар садан тIвар кьан» ктаб,
Эцигна ам жуван хурал,
Гьинава жал зи багьрияр?!
Жуваз ганай четин суал.

Мукьаятдиз, чIурна хьиз пел,
Алахьна зун хкиз рикIел:
Гьуьсейн тахтайди дяведай,
Кьил акьатнач а вядедай.

Мус кьенатIа цIемуьжуьд йисан
Хва **Искендар**, жегьил-жаван?
Фетали тир адан буба,
Акьатна фад гьилий ватан,
Санал ганай кьведани чан.

Нурметни тир абрун стха,
Пуч хьанай кьудни дяведа.
Са кIвализ четин вядеда,
Кьуд тел хтанай, кьуд гьафтеда.

Фетали - магьир чIагьанчи,
Нурметни тир кемеңчачи,
Феталидин хва Искендар
Композитор тир, авай тIвар.

Кьавалрин пуч хьана десте,
Вун себеб яз, кьанлу дяве.
Фейи вадакай хтанай сад,
Гьамни тир баядрин устад.

Абумуслим Салман чи хва,
Севастополда дявед юкьва.
Сад тушир дяведин кьене
Пуч хьанай, галукьна гуьлле.

Кьанни цувад йис тир вири.
Са йисалай тел вахчуна.
Гьайиф уьмуьр хьана куьруь,
Афериар гзаф кьачуна.

Агьакеримов Садикь жаван,
Гуьрчег гада тир пагьливан.
Цьемуьжуьд йис хьанвай адан,
Хуьз фидайла диде Ватан.

Малум тушиз пуч хьанатлан,
Пак Ватан патал гана чан,
Вун амазма чи риклера,
Вил алама фей рекьера.

Акимов Алискер, вунни
Хабарсуз пуч хьана лугьуз,
Дяведиз тухвай кьве салай,
Тел хтанай са нягьс юкьуз.

Кьанни цикьвед йисар яз ви,
Душманрин экьична иви,
Кьагьриманар гьич вун хьтин
Рекьидайд туш жегьил, жаван,
Аламай кьван дуьньядал чан.

Алиханов Шарифни чи
Хуьруьн эгьли, риклиз клани,
Витебской областдин хуьре
Нур гузмач ви тварун гьетре.

Куь кьисметдиз пара яман
Атана вахт, виридаз залан.
Гуьлле гана душманд риклиз,
Ивидин яд гана никлиз.

Атемов Шагьабудин мад
Кьегьал тир чи хайи хуьруьн.
Кьанни ципуд яш тир вири,
Атлай члавуз дамар риклин.

Квез авур кьван кьансузвилер
Фидач са касдин рикелай,
Гьикьван чандиз хьанатлан гуж
Алатнач гьич дуьз рекьелай.

Атлуханов Нажмудинни
Малум тушиз ама кьени,
Пуч хьайибрун жергеда авач,
Яшайишдин лишан амач.

Кьегьал хуьруьн кьегьал гада,
Вун гьи чилел аламати?

Малум тушиз квахьна, лугьудай,
Гьа вядеда авай кьайда.

Багьиров Алаудинни
Кьани церид йисавай хьсан,
Гьамни квахьна малум тушиз,
Жегьил тир ам хуьруьз масан.

Ваба дяве себеб хьана,
Жегьил чанар квахьна самбар,
Кьалабулук квай тир йисар,
Чалахь тежер ганай хабар.

Балаханов Кьагьриман шад,
Цеклуьд йисар тиртлани, мад
Хуьн паталди Ватан жуван,
Душмандиз гьич клирнач гардан.

Орловской областдин кьене,
Троснянский хуьруьн тепедал.
Кьад йис тамам хьайи бере
Сур хьана кьакьан гуьнедал.

Гумни руг акьатна цавуз,
Вири патар цай кьуна куз,
Кьегьалвилелд гана на чан
Целегуьнрин хва Кьагьриман.

Гьадисов Гьашим, гьакI шумуд
Ама жеди, кума умуд.
Кьуллугъ авун неинки са
Жуван хуьруьз, са хизандиз,
Яз гьисабна гьакIни жуван
Вирдалай багьа Ватандиз.

Цуьквер атир кьачуз багьда,
Жедай жегьил шад утагьда.
Халкьарин азадвал патал,
Цай кьачуна вичин чандал.

Гьамидулаев Шамсудинни,
Жегьил гада виридаз клани,
Буй-бухахдиз пара тларам,
Кьилихризни тежер кьени.

Са-сад фенай чи жегьилар,
Дяве иландиз я ухшар,
Клан квачир гуьл, аждагьан я,
Квез хьайид эхир заман я.

Гьуьсейнов Мегьамедгьуьсейн
Яхцурни пуд яшда аваз
Кьиргьизистандиз акьатна,
Небгет дяве, вун себеб яз
Ватандивай фад кьакьатна.

Кьве сан кьене Кьиргьизияда
Хуьз алахьна ислягьвал, пак.

Гьи гьалара пуч хьанатла
Лугьузва чаз дяведи напак,
Стха чилел Кьиргьизияда,
Квахьна Дагьустандин кьегьал
Ваз гьалибвал акунайла
Гьикьван хьсан жедай ви гьал.

Гьуьсейнов Мукайил вазни
Малумсуз квахьай гана твар,
А залан пар эхиз тежез
Кефи хана хьанай ви яр.

Бурагьмедов Нурагьмед, вун
Риклин кьаст яз женгер члугун,
Амаз клвале свас, аялар
Фенай юкьваз дяведин цлун.

Пуд сан кьене члугуна женг,
Гьалибвиллиз мукьвал члавуз
Ви гьилий аватна тфенг,
Ватандивай гзаф яргьа,
«Рубины» твар алай хуьре
Чан гана на язух жуьре.

Гьажиметов Рамазаназ
Кьанни пуд йис тир гада яз,
Чулав гуьлле несиб хьанай,
Душмандив женг члугвадамаз.

Сад тушир дяведин кьене
Квахьайбурун чизвач кьадар,
Мильонралди инсанариз
Гьинал хьайтлан хьана суар.

Алатнатлан йисар шумуд,
Рамазан, вахь кума умуд.
Гила вакай эгьли хьанва,
ГьикI ятлани вил галама.

Фенай хуьрйя пара кьадар
Жегьил-жаван, гадриз ватан.
Хьанай тахтайбурун кьадар
Яхцурни цлугугуд инсан.

Галамачир чандихь гьилер,
Бедендиз акси яз клвачер,
Буьркьуь хьана экуь вилер,
Хтайбурни набутар тир.

Жегьил рушарин хана хаш,
Аяларни хьана есир,
Дявед гана хажалат, каш,
Члугваз тунай гьам, дерт, фикир...

Гана, дяве, на чаз зиян,
Ах! Тфу ваз! Небгет, яман!
Миллионрал пучна инсан,
Япарама гьарайдин ван...

Тіугъвалдин килин лишанар чизвайтани, зун, цід юкбуз, ківале рапар ягъиз, къаткана. Гъалхъсан тежез акурди, за “Тади куъмекдиз” хабар гана. Духтурди зигъал ахтармишайдалай къулухъ, зун Белиждин участокдин азарханадиз агакъарна...

Гатун циг я —
Элкъвенва куън маргъалриз,
Гъиле къуна
Гапур Гъажиги Давудан.
Акуна аз:
Туруналлаз цѐлехмар,
Шарвилидин,
Куъ гъилера шумудан.

Палатадиз атай духтуррин дун акурла, зи рикѐл Ватандин Чѐхи дяведин йисарин кинорай къалурзавай тамамвилелди лацу парталар алукинавай партизанар ва я разведчикар къвезвай. Амма абурун арада са чаравал авай. Кинорай хъуьтлуън вахтунда гъилера автоматар авай аскерар душман тергиз физвайтла, гила, гатун циклиз, гъа аскерриз ухшар яз, духтурар халис бягъсиниз экъечизавай. Душман сад тир — тіугъвал. Тайинсуз ва инсафсуз. Ятани абурулай ам акѐажариз, муьтлуъгъариз алакъзавай, вични, чирвал къалхан яз къуна, сабурулувилелди. Гзаф вахтара сабурулувал руьгъдин гужлу къуватдиз элкъуьрна кѐанзавай, гъикѐ хьи, духтурриз яйикъан къарай авачир, я — йифен ахвар. Гъар ругуд сятдилай чпин постунал хтун патал абур тамамвилелди юргъунвал рекъизни агакъзавачир. Ятани, абур чеб ганвай кѐинез вафалу тирди къалурзавай. Гъа карди абурун руьгъдин къуватни — сабурулувал вини дережада эцигъзавай. Им тіугъвалдихъ галаз чѐугъазвай бягъс тир. Халисан бягъс.

Гапурни тур
Гъалиб жеда
Дяведа,
Уьмуьрдин ранг
Куькѐуьнзавай
Вяведа.

ТІУГЪВАЛДИЗ АКСИ ЖЕНГ

Белиждинучастокдин азархана са акъван екеди туш. Завалдик акатнавай уьмуьрар къутармишун патал койкайрин къадар артухарнавай. Палатайра чкаяр бес тежезвай вахтара азарханадин администрация дегълизарни кваз ишлемишуниз мажбур жезвай. Им, гьелбетда, хаталувилин девирдиз килигна, къачунвай мягкем кам тир. И кардалди жавабдар ксарин къайгъударвал куьтягъ жезвачир. Адан сергъатар а крари гегъеншар ийизвай хьи, духтуррин азарлуйрихъ гелкъуьн, абур гъакъикъатдин гъавурда тун гъар са касдин руьгъдин гуьзел къатуниз элкъвезвай. Ахътин вахтар жезвай хьи, тлуьр дарманди, ягъай рапуни азарлуйрин сагъламвал дегишарзавачир. Ихътин вахтара духтурри, бедендин къуватлувили ва я зайифвили килигна, дарманар масабуралди эвез ийизвай. Сагафуналди, тлуьгвалдина ксина мягкемдиз гъазур хъанвай духтуррин командади датлана, сятини хъиз, кІвалахзавай.

Азарлудан жигеррин сагъламвал тайинарун патал гъар юкъуз 3-4 кас Дербентдиз томографиядиз тухузвай, махсус жуьредин анализар Махачкъаладиз ракъурзавай ва икІ мадлазим серенжемар къабулзавай.

Бязи вахтара зи къилиз ахътин фикирар къвезвай хьи, гуя духтурар гапуранни турар гъаз майдандиз экъечІзава... ГъакІ язни тир. Зун сагъар хъувурцІукъудйикъан къене заз, чина хъвер амачир гъаф агъалияр гъикІ шадвилини гъевесдив ахцІана, беденда сагъламвили хважамжам куькІвена хъфенатІа, акуна. Им, са шакни алачиз, духтурри, душмандал къачунвай гъалибвили лепе тир.

*Куьн вуьжар я,
Чаз таниш,
Чаз течирбур,
Цавун эмир
Кузвай руьгъдин
Гуьнеда,
Михи рикІив*

*Лукъмандин
Къин гайибур,
Сагъламвал хуьз,
Гъазур тир гъар
Легъзеда?*

Чин, гъилер, беден лацу парталдалди кІевирнавай духтурар садававай къакъан – аскІанвилелди, бязи вахтара дегиш хъанвай сесиналди са уьтери тайинариз жезвай. Белиждин поликлиникадихъ, духтурханадихъ алакъа авачир касдиз абур сад тир: пешекар духтур, медсестра, ашпаз, гъатта санитарка – вири. Ихътин чир-течирвал, белки, азарлуда гъиссн

ийизвай жеди, амма адан къилин гъисс анай вич сагъ хъхъана экъечІуникай тир.

Духтурринкъайгъударвиликай чара жезвай азарлудаз югъ-къандавай, месела заз, жув азардин къармахрай гъикІ акъатзавайтІа, аквазвай. И чІавуз шадвилин, ашкъидин, гъевесдин, илгъамдин гъиссерартухни жезвай. Абуруни, гъар жуьре рангаринбур тирвиляй сад тир лепе арадиз гъизвай – сагъламвилин лепе. Винидихъ лагъанвайвал, сагъламвилин хважамжам. Вужар тиртІа, яраб,

ажалдин вилик къалхан хъана акъвазна, чун къутармишайбур? Эхирдай заз чир хъайивал, тлуьгвалдал гъалибвал къачурбурун арада пешекар духтурар: Ибрагъимов Эмиран Къагъриманович, Мегъамедов Вагиф Исаевич, Османов Алибег Радикович, Селимов Селим Къадиевич, Эскендаров Аюб Халилович; медсестраяр: Алиева Тамара, Вагъабова Таиса, Гуьсейнова Наида, Гъамидова Сефият, Жаватова Рамида, Женетханова Фаиза, Къасумова Марина, Казимова Мегъдуня, Марданова Марият, Рамазанова Зарина; санитаркаяр: Исакъова

Тамила, Магъмудова Земфира, Гъамзатова Раиса, Балаугъланова Гуьлпери — авай.

Белиж поселекдин участокдин азарханадин администрациядиз ва духтуррин коллективдиз коронавирсидихъ галаз женг тешкил авунай, сагъламвилин къаравулда тарифлудаказ акъвазунай Хив райондин Фиригърин хуьрйи тир Ашурагъаеврин хизанди чухсагъул лугъузва.

Абдул АШУРАГЪАЕВ

«За фикирзава, чяхъ Амет-Хан хътин
къвед лагъай лётчик хъайиди туш.
Адахъ галаз маса садни гекъигиз жедач...»

Авиациядин маршал А.Голованов

ЦАВУН БУШЛУХРИН ШАГЪ

В иш йис идалай вилик Алупкада - Крымдин кьерехда гуьзел акур авай гьвечли шегьерда – жележегдин Советрин Союздин кьве сеферда Игит, машгьур лётчик, цийи самолётар ахтармишдайди тир Амет-Хан Султан дидедиз хъана.

Адан буба Дагъустандин къадим Цовкра хуьрий тир. Жегьил яхулви гада Чулав вацун гевгьерин кьерехриз гьикI хъана акъатайди ятIа, тарихдиз малум туш. Им лагъайтIа, Урусатдин пачагьлугъ жегьеннемин кIанез авахъзавай вахт тир. Ана гьикI хъанатIани, аминамукъна, хизан кутуна, гуьрчег дишегьли Насибе вичиз пабвиле къачуна. Абурун къулай шартIар авай кIвал дагъдин ценирив гвай ва яргъалай ам чубарукдин муказ ухшар тир.

А чIавуз кIвачер къецIил тир гададивай виликан дворянка Никольскийдин, вич са шумуд агъзур сеферра дустарихъ галаз адан виликай катая, усадьба гзаф йисарилай вичин тIвар алай музейдиз элкьведа лагъана фикирдиз гъиз хъанайтIа!? Гьуьлуьн кьерехда хайи вичин вири таяр-туьшерин хъиз, Амет-Ханан мурадни гимийра аваз яргъал мензилра сирнав авун тир. Эгер ада дуьшуьшдикай менфят къачуначиртIа ва ахпани дяве башламиш хъаначиртIа, мумкин я, ада лацу чIехи пароходдин капитандин чка къадай жеди.

Амет-Ханан 15 йис тамам хъайила, Алупкада чкадин гьукумри Хедерлездиз (татаррин гатфарин сувар) талукъарна къуршахар къунай (куреш) турнир кьиле тухудайвал хъана. И жуьреда къуршахар къазвайбуру

сада муькъуьди юкьварилай къуна, ярхариз чалишмиш жезва. Амет-Ханан вич садавни чилел ярхариз тунач, лайхлувилелди чемпионвилини тIвар къазанмишна. Гъалиб хъайибуруз пионеррин машгьур «Артек» лагердиз путёвка гузвай.

Гъа ина майданрикай садал адаз сифте сефер яз лап муькувай самолёт акурна, ва, мумкин я, гъа и чIавуз адаз садлагъана Дагъустандин ата-бубайрин руьгъди вичикай хабар гана. Къакъан, живеди къунвай дагъларин кукIушри, лацу циферин руьгъди...

А чIавалай гададин рикIе цавуз хкаж хъунин мурад гъатна. И мурадди ам Симферополдин аэроклубдиз гъана. Дяве башламиш жедалди лап са тIимил вахт амаз Амет-Хан машгьур «Качадиз» - Качиндин лув гуз чирдай училищедиз къабулна.

Амет-Хан лув гуз чируниз талукъ теориядин, тактикадиз талукъ ва цавай лишанар ягъунин гъавурда лап фад акъуна. Училище акъалтIардай имтигъанар агалкъунралди вахкана ва 1940-йисан 5-мартдиз адаз гьвечли лейтенантвилини тIвар гана.

1941-йисан 22-июндиз И-153 «Чайка» самолётда аваз жегьил лётчик са шумуд сеферда разведкадиз рекъе гъатна, гъакIни чал вегъез къевезвай немсерал гьужумна. 1941-йисан юкьварал къведалди ам штурм авуниз ва женгинин разведка кьиле тухуниз талукъ яз 130 сеферда цавуз хкаж хъана. И кардай адаз сад лагъай шабагъ - Яру Гьетрен орден гана.

Командованиди ам вичин къастунал кІевиди, жуьрэт-луди тирди ва самолёт адаз лап хъсандиз гъализ чидайди къейддай. 1942-йисан гатфари цавун бушлухра адан сад лагъай чІехи гъалибвал лишанламишзава. Абурун полк Ярославль шегъерда авай. 31-майдиз ада вичин «Харрикейда» аваз, женгинин суьрсет куьтягъ хъайила, немсерин самолётдихъ галуькарун къетІна. Амет-Хан Султана ам кІаникай чапла лувалди ягъайла, душман Ярославлдин агъалийрал тоннралди хъиткынардай шейэр вегъез гъазур хъанвай. Гъа са вахтунда ам цІай къунвай тІарам «Юнкерсдин» корпусда акІана. Душмандин агъуз авахъзавай бомбардировщикди вичихъ галаз Амет-Ханан истребительни ялзавай. Чи ватандашди руьгъдин виниз тир викІегъвални мягъкемвал къалурна, къутармиш хъун патал парашют вахтундилай вилик ачухнач, анжах цІай къуна кузвай самолётдай хкадарна. Им къутармиш хъун патал авай тек са мумкинвал тир, амни лётчикди ахъайнач. Гуьгъуьнлай и игитвилай Амет-Хан Султана Ленинан орден гана, 2010-йисуз лагъайтІа, Ярославлда а йисар рикІел хуьнин лишан яз монумент эцигна.

Амет-Хан Воронеждин патарив дяведа хъана, ада Сталинграддин женгера иштиракна. Ина ам цава лап къизгъиндаказ кыле физвай женгерай парашютда аваз хкадаруналди, къвед лагъай сеферда къутармиш хъана. Амет-Хан немсерин авиациядин вини дережадин лётчикрихъ галаз цавун бушлухра дяве тухун патал арадал гъанвай СССР-дин виридалайни хъсан лётчикрин махсус дестедик кутунвай. 1942-йисан зулалай А.Султанакай 9 лагъай истребительный полкунин авиациядин 3-эскадрильядин командир хъана. Адан истребительдалекърен шикил алай. Ихътин ихтияр ада гъавадин армиядин командующийдивай - жуьрэтлу военачальник, вичин аскерар патал чанни гуз гъазур тир генерал Тимофей Хрюкинавай къачунай. Ам, дугъриданни, Амет-Хан хуьзвай малаикдиз элкъвена. Лётчик, гыкъван муракаб ва четин гъалара гъатайтІани, адаз гъамиша вичин командирдин патай куьмек жагъидай.

Амет-Хана дяве куьтягъ жедалди, сифте йикъалай эхиримжи йикъалди, женгера иштиракна. Гъатта самолётарни дегиш жезвай, куьгъне «Чайкадилай» машгъур «Ла-7» самолётдал къведалди, ада душмандин тергавур машинрин къадарни дегиш жезвай, шабагъар алава хъижезвай. Са полкуна хъайибуру ам вичик гъар са декъикада умуд кутаз жедай хъсан дуст тирди лугъудай. Немсери адаз «ЧПулав иблис» лакІаб ганвай.

10-майдиз советрин аскерри Севастополь азадна. Дяве башламишайдалай къулухъ сад лагъай сефер яз гвардиядин 9-полкунин лётчикриз ял ядай йикъар гана. А чІавуз Амет-Ханаз вичин диде-буба яшамиш жезвай чкаяр немсери къурди, абур сагъ-саламат тирди чир хъана. Капитандиз вичин диде-бубадал кыл чІугун патал куьруь отпуск гана. Алупкадиз ам вичихъ галаз гъар юкъуз цавуз экъечІавай дустарихъ галаз къве машинада аваз хтанай.

Ахпа хъайи кар Амет-Ханаз гыч кичІе жедай ахварайни ақуначир. Са гъафтедилай абурун кІвализ военныйр гъахъна, абуруз татарар Крымдай ақудуниз талукъ къарардалди, машгъур лётчикдин диде къунин тапшуругъ ганвай. А чІавуз жегъил капитандин рикІиз гыхътин

гужар ганатІа лугъуз четин я. Эгер армиядин командир Хрюкин хъаначиртІа, низ чиди, Игитди гыхътин хаталу кам къачудайтІа. Тимофей Тимофеевича Амет-Ханаз «Дуглас» самолёт чара авуна, амни са шумуд сятина лув гайидалай къулухъ дидени буба галаз Дагъустандин военный аэродромдал, исятда Коркмаскъала алай чкадин мукъварив чилел ацукънай. Амет-Ханаз и вакъияяр рикІел хкиз кІандачир, абуру адан рикІе лап дерин хирер тунвай. Военный комендатурада Советрин Союздин Игитвилин Къизилдин Гъетре Амет-Ханаз инсанар ина тІимил авачиртІани, са четинвални авачиз комендантдин патав физ куьмекна.

-За фикирзава, дуст кас капитан, куьне куь диде-буба дяве акъалтІалди Махачкъалада гыкІ ва гына тадатІа, Совнаркомда гъална кІанда, -лагъана яшлу майорди ва а чІавуз Махачкъалада авай тек сад тир «Дагъустан» мугъманханадиз рекъе туна.

Амма пакадин юкъуз пропускар гудай бюродин дакІардихъ вилер ахвара аваз карточкаяр тупІалай ийизвай милиционерди малумарда: «Гъайиф хъи, дуст кас капитан, къе куьн къабулунин тапшуругъ ганвач». Ийир-тийир хъанвай ам са къадар вахтунда дакІардихъ акъвазна...

И сефердани адан куьмекдиз генерал Хрюкин атана. Амет-Ханан тІалабуналди Крымдиз, гъавадин армиядин 8-штабдиз гъаларикай куьрелди хабар ганвай радиограмма рекъе туна. Мукъвал вахтунда жаваб хтана, ана армиядин командирди Амет-Ханан диде-буба Краснодарский крайдин Привольный станицадиз, Тимофей Тимофеевичан диде-бубадин кІвализ рекъе тун теклифнавай... И сеферда Игитдиз вичин буба ва диде, эхирни, ихтибар ийиз жедай чкада тазвайдахъ инанмиш тир. Фронтда ам генералди къуругафар гун тийидайбурукай тирди ва амайбуру ихътин крар ийидайла хуш туширди, садрани къведра инанмиш хъаначир.

Са тІимил вахтунилай ам вичин полкуниз хтана. 1944-йисан гатуз ам цІйи «Лавочкин Л-7» истребительдихъ ацукъна. Ада аваз чи ватандашди РагъэкъечІдай Германиядилай лув гана ва Берлиндал гужумунин женгера иштиракна. Эхиримжи женг ада 1945-йисан 29-апрелдиз кыле тухвана: гъавадин и женгина ада Берлиндин «Темпельхоф» аэродромдин кылел гъавада немсерин «Фокке-Вульф 190» самолёт яна.

Дяведин йисара вири санлай Амет-Хан Султана цава кыле фейи 150 женгина иштиракна, кылди вичи - 30 ва

дестейрик квазни душмандин 19 самолёт яна. Ватандиз чандилайни гьил къачуна къуллугъ авунай, душмандихъ галаз кичле тахъана женгер кыле тухунай, и рекъе агалкъунрайни къалурай игитвилерай Амет-Ханаз Советрин Союздин Игитвилин Къизилдин къве медаль, Ленинан пуд орден, Александр Невскийдин, Яру Гьстрен, Ватандин дяведин 1-дережадин, Яру Пайдахдин пуд орден ганва.

Амет-Ханавай цав галачиз яшамиш жезвачир. Гьа са вахтунда ислягъ члавуз цавуз хкаж хъхъун регьят кар тушир. Мадни гьа виликан генерал Хрюкинакай куьмек хъхъана. Ада Москвада уьлкведин Военный ва гьвадин къуватрин Управленида къуллугъзавай. Адан куьмекдалди 1947-йисуз Амет-Хан Жуковскийда авай лув гудай ва ахтармишдай институтдиз лётчик-испытатель яз къабулна. Ам вич патал цийи, гзаф четин ва хаталу кар чирунив эгечина. И рекъе адаз дяведа къачур кьимет авачир тежрибади, къастунал клевивал авуни, лув гуз хъсан чир хъуни куьмекзава.

1952-йисуз адаз 1-классдин лётчик-испытателдин разряд, СССР-дин лайихлу лётчик-испытатель лагъай тIвар, Сталинан премия гана. Сифте ада планеррал алаз лув гунилай башламишна, ахпа истребителрин ва реактивный самолётрин катапультированидин цийи системаяр ахтармишна, гуьгъуьнлайни бомбардировщикрал (залан авиация) элячIна. 1949-йисан гатуз мад са лётчик-испытатель тир Алексей Якимовахъ галаз СССР-да сад лагъай сеферда гзаф йигинвалавай «Ту-2» бомбардировщикда «лувай лувуз» къайдада гьвада тамамдаказ кудайди хъана. 60-йисара ада невесомостдин шартIара космонавтар вердишарун патал сифтегъан лув гунра иштиракна. Ам уьлкведин сад лагъай космонавт Юрий Гагаринахъ галаз мукьувай таниш тир. Тамам къве цIуд йисалай виниз ада Жуковскийдин аэродромдал кIвалахна, цава 4237 сятда лув гана, лув гудай саки 100-лай виниз аппаратрай кыл акъудна.

...1970-йисан зулухъ лув гуз чирдай институтда Амет-Ханан 50 йисан юбилей къейдзавай. Ана тIвар-ван авай ксар, дустар, мукьва-къилияр гзаф кIватI хъанвай. Мярекат кыле физвай вахтунда лётчикдин дустарикай сада яни гила тежриба жегьилрив вахкудай вахт алуькнавайди къейдна. Амет-Хана дагъвийрин притчадалди жаваб гана: «Къуьзуь лекъре вичин ажал мукьва жезвайди гьисс авурла, ам вичихъ амай вири къуватар кIватIна, жезмай къван виниз хкаж жезва. Ахпа лувар кIватIна, ам къван хъиз чилел аватда. Гъавилай дагъдин лекъер цава рекъизва-чилел абур къенваз аватзава...». И шад юкъуз и гафариз садани артух фикир ганач. Амет-Хана вичини бажагъат и притчада авайвал кылел къведа лагъана фикирна.

1971-йисан 1-февралдиз «ТУ-16» бомбардировщикда аваз ахтармишунар кыле тухудай вахтунда кылел мусибатдин дуьшуьш атана. Кыле Советрин Союздин къве сеферд Игит Амет-Хан Султан авай экипаж бедбахтвилелди телеф хъана. Советрин Союздин зурба лётчик Новодевичьи сурада кучукунава.

Йисар алатда, несилри несилар дегишарда, амма Дагъустандин ва Крымдинни татаррин хва тир Амет-Хан Султанан тIвар инсанрин рикIера ва тарихда гъамишалугъ яз амукьда.

Алав АЛИЕВ

Али Гъажидин шиират гьеле адал вичел чан аламаз халкъди хушвилелди ва кIанивилелди къабулнавай. Адан дидактический шииррихъ, камаллу келимайрихъни насигъатрихъ, диндин вязерихъни манийрихъ, элегийрихъ ва сатирадин цIарарихъ машгъурвал авай ва халкъдин арада гегъеншдиз чкIанвай. Али Гъажи къати нефсериз аксивалзавай гзаф къадар лирикадин, сатирадин шииррин, гъакIни халкъдин рахунра мисалар хъиз гегъеншдиз ишлемишзавай философиядин тах квай шииратдин афоризмайрин автор я.

Инходай тир Али Гъажи

Али Гъажи 1845-йисуз Гумбет райондин Вини Инхо хуьре зегьметкеш дагъви Къазимегъамедан хизанда дидедиз хъана. 12 йис тамам жедалди гада хизанда тербияламиш хъана ва дагълух хуьруьн мискИиндин къвалав гвай мектебда чирвилер къачуна, гуьгъуьнлай ам бубади келун давамарун патал Митли хуьруьн медресадиз ракъурна. Цуд йисуз ина келайдалай къулукъ Али Гъажи хайи хуьруьз хтана. Хуьруьз хтай са тИмил члавалай адаз къунши Орота хуьруьн имамвилин къуллугъ теклифна. Гуьгъуьнлай Али Гъажиди Буртунай хуьрени имам яз кIвалахна. Йисни зура къван ана кIвалахайдалай къулукъ, къумукърин Эндирей хуьруьн агъалийри чпин хуьруьн мискИинда имамвал авун тIалабна, ина шаирди яргъл тир цIерид йисуз къуллугъна.

Малум тирвал, Али Гъажи Меккедиз гъаждални къве сеферда фена, гъа члавалай инихъ адал Гъажи тIвар акъалтна. Сифте сеферда яз ам тахминан 1870-йисан ноябрдиз фена, а чIавуз Меккада авай Имам Шамлахъ галай дагъвийрихъ галаз гуьруьш тешкилнавай. Али Гъажиди а чIавуз Оротада кIвалахзамай. Шаир гъаждал къвед лагъай сеферда ада Эндирей хуьре уьмуьр киле тухузвай вахтунда фена. Шаир 1889-йисуз Эндирей хуьре къена, ам гъана кучукнава.

Али Гъажиди аваррин эдебият вилик финик кутунвай пай къимет авачирди я. Ам вичелай гуьгъуьнз эдебиятдиз атай вири литераторрин муаллим ва насигъатчи хъана. Батлаичадай тир Чанкади, Кахабросодай тир Магъмуда, ЦIадаса Гъамзата – ибуру гъар сада сифтедай Инхови Али Гъажиди вичин яратмишунра бине кутур къайдаяр, художественный яратмишунрин хилер чпин жуьреда вилик тухуз хъана. Ада анжах вичин лирикадиз хас насигъатлу эсеррин майдан ачухна.

*Зайиф бедендилай руьгъ жегъил я зи,
МуьтIуьгъ жезвач яшариз терсвилелди ам.
Алач адал биришар хамунал хъиз зи,
Акъвазнава тикдаказ – далу хъиз туш ам.*

«Рехи чIар» - им шаирдин виридалайни машгъур элегия я. И эсердай адан шииратдин къиметлу терефар аквазва – фикиррин деринвал, художественный дуьзгуьнвал, къаматрин тазавални зерифвал, чIалан фасагъатвални къешенгвал.

1905-йисалай шаирдин эсерар Темир-Хан-Шурада М.Мавраеван типографияда са къатда чапдай акъатна. Абур Ободадай тир Сиражудинан «Бустан Аваристан» (1905), Чохадай тир Абдуллагъажидин «Вязерин кIватIал» (1912) кIватIалра гъатна. Диндин насигъатдин шииррилай гъейри, и кIватIалрик светский уьмуьрдиз хас «Рехи чIар», «Гишин жанавура», «Савадсузвликъ» шиирар, гъакIни шаирдин дидактикадин куьруь эсерар кутуна.

Исламдин тарихдин жигъетдай надир малуматар сифте нубатда адан «Мекке къун» поэмада гъатнава, ам Пайгъамбар Меккедиз фейи тарихдин сиягъатдиз талукъ я. Али Гъажи рагъэкъечIдай патани машгъур тир, ана ада Кудалидай тир Гъасанахъ, Мегъамед ТIагъир ал-Къарахидихъ ва масабурухъ галаз шиирар чапдай акъудна.

Урус чIалал келзавайбур Али Гъажидин яратмишунрихъ галаз сифте яз 1934-йисуз «Дагъустандин антологияда» таниш хъана, гуьгъуьнлай адан шиирар «Дагъустандин халкъарин шиират» (1960), «Дагъустандин лирика» (1961) кIватIалризни акъатна. Али Гъажидин биографиядикай делилар ва адан яратмишунризни сифте къимет гайиди Абдулатип Шамхалов я. А члавалай инихъ, инкъилабдилай вилик хъайи аваррин эдебият арадал атай «мягъкем фундаментдикай» хъиз, Али Гъажидин шииратдикай макъалаяр ва келимаяр печатдин такъатра садрани къведра пайда хъанач. Авторри шаирдин эсеррин яшайишдин тереф ва абурун хчивал, художественный лайихлувал, сад туширвал ва адан сад садаз акси художественный къанажагъдин гъалар къетIендаказ къейднава.

*«Ичи дафтар хуьчIуьк кваз вун къекъевезва,
Гъар авамдин суалдиз анай жаваб жагъизва.
ГатIун ая, вегъиз гила гъетерай фал,
Тапрукърикни жерягърик акатдайвал къал.
Вуна пудра гадарзава къванер фалчидин,
Низ гузва на теселли – гъа кар ваз чидан?
КъурмишайтIа ламраз на манидин сегъер,
А ламраз ви манийри багъишдачир хъвер.
Къуй тафтари, кфилри ван кутурай манийрик,
Ийидач къуьл хипери а тафтарин авазрик,
Эгер таъсир тавуртIа камаллу гафари,
Эхъ, жеда тестикъ, буш тирди келле ви.
Руьгъсузбурук ви мили гаф акатдач,
Бейгъалвиллиз абурун, куьмек гуз жедач.
Мадни, чир хуьхъ, ламраз малум туш къимет,
ГъакIни, зиринг жинсинин балкIандин хесет...».*

Им авар чIалай урус чIалаз Яков Козловскийди авунвай таржумадин бинедаллаз лезги чIалаз авунвай азад таржума я.

Инхови Али Гъажи Дагъустандин шаиррин ялавлу къефледин векилкай сад я. Ада булдалди лирикадин фагъумринни ва вичикайни девирдикай веревирдер ийидай материал гузвай. Инходай тир Али Гъажидин яратмишунар чна гъикъван дериндай чирайтIа, гъакъван адан тIвар гъам шаирдин, гъамни алимдин хъиз, чи ва гележегдин несилрин рикIера гъамишалугъ амукъдайди тестикъ жезва.

Гъазурайди Баху МУХИДИНОВА я

ЧАЙНВОРД

*Агъадихъ галай урус гафар лезги
чІалаз таржума авуна чайнворд
ацІур.*

1. Битва. 2. Каскад. 3. Душа. 4. Атака. 5. Скотовод. 6. Ловушка. 7. Табун. 8. Грех. 9. Копоть. 10. Фигляр. И. Четверг. 12. Привет. 13. Лед. 14. Аркан. 15. Диалект. 16. Пропаганда. 17. Лапа. 18. Купец. 19. Игла. 20. Кляуза. 21. Тростник. 22. Строка. 23. Русский.

1			2				3
				14			
						11	4
19					13		
		17	16				10
20	18			15			
						12	9
				8			
	7				6		
	21		22		23		

Чайнворд туькІуьрайди Куругъли Ферзалиев я

Дарманар квай набататар

Мертер - барбарис

Пурнир - мята

Тенгирар - мать
и мачеха

Инир -
боярышник

КукупІдин накъвар -
ятрышник

Гълбейар- зверобой

НекІед хъач -
одуванчик

Къалчамаг -
омела

Явшан - полынь

Къуртухъар -
чабрец

Чутран цук -
ромашка

Терефул - хмель

Тамун некъяр -
земляника

ЖикІяр - шиповник

Тегъмезхан -
пастушьа сумка

Журнал в журнале

Фото Али Абакарова

Лакская народная сказка

То ли было, то ли не было, жил, говорят, на свете вдовец, и была у него красавица дочка.

Трудно было вдовцу без жены. Женился он во второй раз. А мачеха, едва в дом вошла, возненавидела падчерицу и с утра до ночи не давала мужу покоя:

– Уведи её куда хочешь, только чтоб не вернулась!

Просил её муж, уговаривал, но злая женщина стояла на своём и добилась наконец. Дочь сама попросила отца:

– Пойдём, уведи меня, отец! Свет велик, не пропаду...

Пошёл отец с дочерью на базар. У охотника купил медвежью шкуру, надел её на девушку и отправился в столицу.

Проходя мимо царского дворца, он громко кричал:

– Продаю медвежонка! Продаю медвежонка!

Услышал это царевич, выглянул из окна и спрашивает:

– А что твой медвежонок умеет делать?

– Всё, что прикажешь! – сказал отец.

Обрадовался царевич такой забаве. Заплатил три золотых. Купил медвежонка! Вот живёт медвежонок у царевича, радует его: в покоях убирает, оружие чистит, за столом служит... Царевич им не нахвалится.

А девушка, когда всю работу сделает, заберётся в уголок и из лоскутов, что у царских портных выпросит, шьёт себе потихоньку платья. Целых три сшила: серебряное, золотое, самоцветное, одно другого прекраснее и такие тонкие, что в ореховую скорлупу их прятала.

Был однажды во дворце пир, и сошлись на пиру царь, царевич и вся свита. Девушка сбросила медвежью шкуру, надела серебряное платье и тоже пошла. Ей очень хотелось потанцевать!

Как увидели на пиру такую красавицу, встретили её с почётом, усадили рядом с царевичем. Музыка играла, молодые плясали. Пошла и девушка с царевичем танцевать. А царевич глаз с неё не сводил – так она ему приглянулась... Но недолго он ею любовался. Кончился танец, девушка убежала, и никто так и не узнал: чья она и откуда?

У всех спрашивал царевич, и все только руками разводили да головами качали. Решил он ещё раз устроить пир. Может, придёт на него красавица?

Вот загремела снова музыка, собрались гости. Начали танцевать... И опять пришла на праздник девушка, только на этот раз не в серебряном, а в золотом платье, и была ещё красивей; все только на неё и глядели. Станцевали они с царевичем, и немного погодя красавица снова незаметно исчезла. Сколько её ни искали – медвежонок вместе со всеми тоже искал, – весь дворец вверх дном перевернули, так и не нашли.

Созвал царевич снова гостей на праздник. Устроили пир. Загремела музыка... Пошли все танцевать. И опять явилась красавица, да к тому же в самоцветном платье, так что всех ослепила красотой и нарядом. Пошёл с ней царевич плясать, надел ей на палец колечко и попросил выйти за него замуж.

Девушка согласилась, но как только отвернулся царевич невзначай, исчезла незаметно, и так её и не нашли. Всю столицу обыскиали, в каждый дом заходили.

Нет как нет красавицы!

И царевич сказал:

– Приготовьте еду, чтоб была на вкус хороша, на вес не тяжела. Поеду искать свою невесту по всему царству.

Стали готовить дорожный припас, стали хлеба печь. А медвежонок пришёл к поварихе, которая месила тесто, протянул лапу: дай кусочек!

Рассердилась повариха.

– Уйди! – закричала. – Чтоб тебе пропасть! И без тебя тут тошно!

Услышал это царевич, пожалел своего любимого медвежонка:

– Дай ему кусочек теста, он же не виноват!

Дали девушке-медвежонку теста, а она побежала в свой уголок, спрятала в тесто колечко, подаренное царевичем, слепила хлебец, а потом отнесла пекарю, чтоб посадил в печь. Пекарь испёк хлебец, и медвежонок положил его в хурджин, где лежала приготовленная для царевича в дорогу еда. Засмеялись все кругом, стали над медвежонком потешаться: вот, мол, какое угощение приготовил для хозяина.

Но царевич и тут за него заступился.

– Оставьте, – сказал он. – Кто знает, может, этот хлебец принесёт нам удачу?

Отправился царевич в путь, всё царство объездил из конца в конец, а красавицы не нашёл. Кончился у него дорожный припас. Спрашивает царевич у своих слуг:

– Не осталось ли у нас хоть какой-нибудь еды?

– Нет, – отвечают слуги. – Только тот хлебец, что медвежонок положил.

– Что ж, давайте хоть его. Попробую!

Разломил царевич хлебец, а оттуда выпало колечко. Узнал царевич свой подарок.

– Так вот кто моя невеста! – закричал он. – Немедленно едем домой!

– Что ты такой весёлый? – спросил его царь, когда царевич вернулся во дворец. – Нашёл свою супругу?

– Нашёл! – говорит царевич. – Только я очень голоден. Пусть мой медвежонок поскорей принесёт мне обед.

Велели медвежонку обед подавать, а он упирается, не хочет. Доложили царевичу, что медвежонок не слушается. Рассмеялся царевич:

– Ну ладно! Я сам его приведу!

Привёл медвежонок в свои покои и говорит:

– А теперь довольно прятаться! Вылезай-ка из этой шкуры!

Сбросила девушка медвежью шкуру, вышла из неё прекрасней, чем самоцветный камень. И было тут во дворце великое торжество. Семерых зурначей и барабанщика позвали, свадьбу сыграли, выдали красавицу за царевича.

Вот вам и медвежонок!

Пересказ: Н. Капиева

ЧИЗКЕЙК С ЛЕТНИМИ

ИНГРЕДИЕНТЫ:

сахар по вкусу
печенье бисквитное – 250 г
сливочное масло – 120 г
мягкий сыр – 300 г
лимонный сок – 2 ч. л.
сливки – 0,5 стакана
ягоды – 500 г

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

Духовку нагреть до двухсот градусов. Печенье и сахар порубить в блендере. Добавить к ним мягкое сливочное масло и перемешать до однородности. Разъемную форму для выпечки смазать маслом, в нее уложить полученную массу таким образом, чтобы получилось лукошко с дном и боковыми стенками. Поставить форму в духовку и печь 8 минут. Остудить, после вынуть из формы.

Взбить с сахаром сливочный сыр. Взбить сливки с лимонным соком. Добавить сливки к сыру и аккуратно перемешать.

Начинку переложить в корзину из печенья и поставить чизкейк на полчаса в холодильник. Ягоды красиво разложить на поверхности чизкейка и снова поставить пирог в холодильник на полчаса. Все, чизкейк с летними ягодами готов!

ЯГОДАМИ

ОЛАДЫ ИЗ КАБАЧКОВ

Кто не любит олады из кабачков? Наверное, только тот, кто никогда их не пробовал! Невероятно вкусные и нежные кабачковые олады, на самом деле, готовятся очень быстро и просто.

ИНГРЕДИЕНТЫ:

кабачки молодые – 1 шт. (250 г)

яйца – 3 шт.

чеснок – 1 зубчик

мука – 2 ст. л.

зелень укропа и петрушки по вкусу

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

Мелко нарезать зелень и чеснок. В глубокую миску разбить яйца, немного поперчить и слегка взболтать венчиком. Добавить зелень, рубленый чеснок и перемешать. Кабачок натереть на крупной терке.

СОВЕТ

Если кабачок не молодой – обязательно снять кожуру и удалить семена.

Добавить натертый кабачок к яичной массе и перемешать. Добавить муку и еще раз хорошо перемешать.

СОВЕТ

Солить кабачковую массу лучше непосредственно перед жаркой, иначе кабачок выделит много сока, и тесто получится жидким.

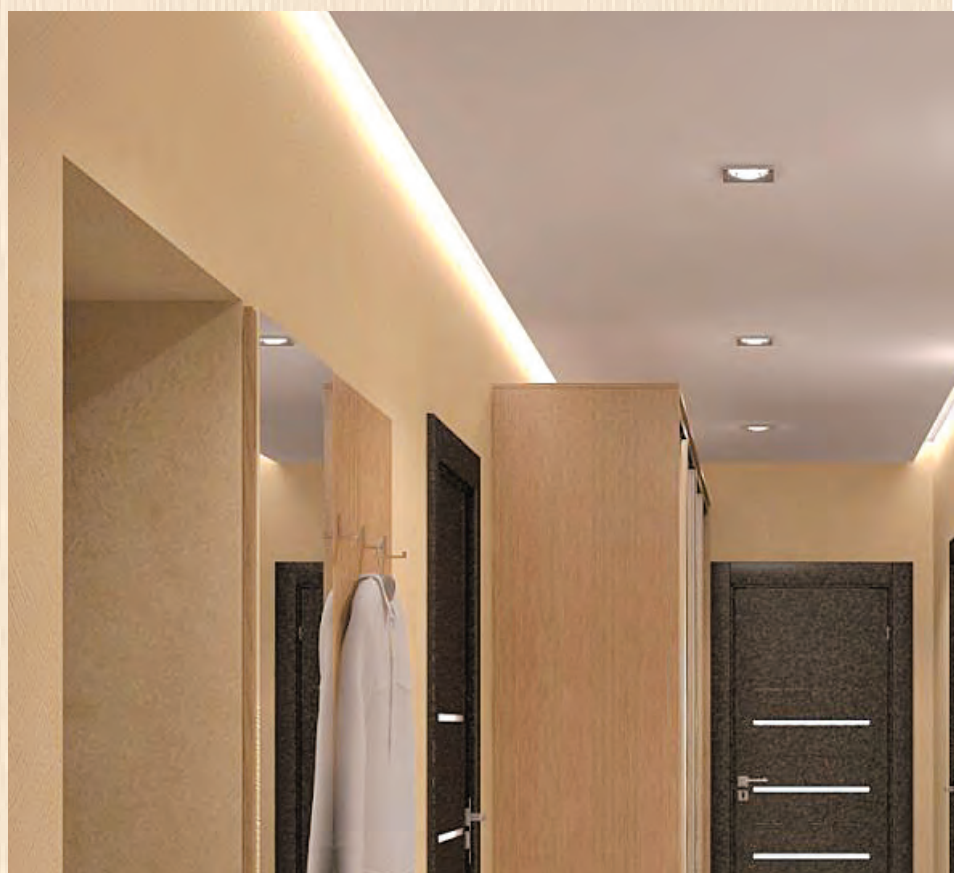
На разогретую сковороду с растительным маслом выкладывать ложкой кабачковую массу небольшими горками. Слегка прижать олады лопаткой или ложкой, делая их плоскими и придавая желаемую форму. Обжарить олады на среднем огне 1-2 минуты до румяной корочки. Готовые олады выкладывать на бумажное полотенце, чтобы удалить излишки масла. Подавать горячими со сметаной.

ЛЮСТРА И ЕЕ СВИТА

ЭЛЕКТРИЧЕСКОЕ ОСВЕЩЕНИЕ СУЩЕСТВУЕТ ЧУТЬ БОЛЬШЕ СТО ЛЕТ. ЗА ЭТО ВРЕМЯ ОБЛИК И ТИПЫ СВЕТИЛЬНИКОВ МЕНЯЛИСЬ – СО СМЕНОЙ ОБРАЗА ЖИЗНИ И ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О КОМФОРТЕ, ВКУСАХ И МОДЕ. ЭЛЕКТРИЧЕСКОЙ ЛАМПОЧКЕ ДОВЕЛОСЬ СИЯТЬ СРЕДИ ДЕСЯТКОВ СЕБЕ ПОДОБНЫХ В ЛЮСТРАХ БАЛЬНЫХ И КОНЦЕРТНЫХ ЗАЛОВ И РАСКАЧИВАТЬСЯ НА КРУЧЕНОМ ПРОВОДЕ В СЕЛЬСКОМ КЛУБЕ...

ВОТ И СЕГОДНЯ, НЕСМОТРИ НА МОДУ ИСПОЛЬЗОВАТЬ В ИНТЕРЬЕРЕ ЭКОНОМИЧНЫЕ ТРУБКИ СО СВЕЯЩИМИСЯ ГАЗАМИ, ЛАМПА НАКАЛИВАНИЯ ПО-ПРЕЖНЕМУ ОСТАЕТСЯ ГЛАВНЫМ ДЕЙСТВУЮЩИМ ЛИЦОМ СВЕТИЛЬНИКОВ ВСЕХ ВИДОВ И СТИЛЕЙ.

Каждому помещению в доме нужен свой особый набор светильников, дополняющих друг друга функционально и стилистически. Наиболее разнообразны по формам и назначению источники света в общих комнатах – гостиной, столовой, холле. Здесь прекрасно сочетаются стационарные и переносные люстры и лампы, варьируется верхний и боковой свет. Обычно в каждой комнате светильники подбираются по ансамблевому принципу, в котором господствует верхняя люстра, а все остальные элементы освещения составляют свиту, соподчиняясь по размеру, стилю, цвету абажуров и т.п. Но мы живем в демократические времена, когда сословные границы нарушаются и в человеческом обществе, и в содружестве вещей. Люстра допустила в свое непосредственное окружение маленькие точечные лампы в пластмассовых или металлических колпачках, которые умеют стусеваться, как хорошо вышколенные слуги, но при этом безукоризненно исполняют свои обязанности. Они обеспечивают мягкую подсветку картине, старинной вазе, зеркалу, вообще любому предмету, на который хозяева хотели бы обратить внимание. Эти точечные лампочки расположены, как правило, в верхней части стены или на

стыке ее с потолком, реже – утоплены в самом потолке. Они могут быть закреплены неподвижно, но могут и поворачиваться в своих гнездах. Конструкция их колпачков такова, что всегда можно найти положение, при котором освещено все, что надо, но прямые лучи в глаза не попадают. В сущности, в наш бытовой интерьер переключались принципы освещения, разработанные для выставочных залов. Лампы миниатюрны, конструктивно безупречны и откровенно функциональны, поэтому они не нарушают стилового единства интерьера, будь он хоть ретро, хоть эко. Излюбленный цвет абажуров точечных лампочек – черный или серый металл, но возможны и яркие варианты для

детской, где они очень удобны. Их набор дает ровный рассеянный свет, при этом они защищены от прямого удара мячом или кеглей. К ним нетрудно подобрать настольную лампу и бра. Хороши точечные лампы и в ванной, особенно в сочетании с зеркальным потолком. Они могут создавать мягкий сумрак в спальне. В кабинете система ламп удобна для подсветки высоких библиотечных шкафов, хорошо сочетается с современной настольной лампой «подхалим», которая умело подает свет на клавиатуру компьютера и письменный стол.

Благодаря системе точечных лампочек многие сегодня вообще отказываются от центральной люстры – такая вот революция в мире света.

ХОЗЯЙКЕ НА ЗАМЕТКУ

- Гвоздь будет легче вбиваться, если его острие окунуть в растительное масло.
- Алебастр, разведенный молоком, дольше застывает – им легче заделывать щели щеткой.
- Помещение, которое только что оклеили обоями, следует не проветривать несколько дней, иначе обои начнут пузыриться и отклеиваться.
- Используя обои и краски светлых тонов, можно зрительно увеличить объем помещения.
- Дополнительная вытяжка в ванной комнате поможет избежать появления излишней влаги.
- Сверлить отверстия в бетоне будет проще, а пыли будет меньше, если время от времени обрызгивать поверхность водой из пульверизатора.
- Чтобы при сверлении отверстия в кафеле сверло в начале работы не соскальзывало, наклейте на плитку крест из малярного скотча.
- Высохшую изоляционную ленту, утратившую клейкость, можно реанимировать, если положить всю катушку в микроволновку и прогреть несколько секунд.
- Уберечь кисть от высыхания можно, завернув ее в пакет или пленку, предназначенную для упаковки пищевых продуктов.
- Чтобы в банке с краской не формировалась пленка, плотно закройте крышку и переверните емкость вверх дном на несколько секунд. Этот легкий способ поможет обеспечить герметичность внутри банки.
- При покупке строительных материалов довольно часто возникает необходимость удалить самоклеящуюся этикетку. Чтобы наклейка отошла от поверхности и не оставила после себя липких пятен, следует прогреть ее феном. После этого этикетка легко отделяется вместе с клейким слоем и не рвется.

ЗНАЕТЕ ЛИ ВЫ?

Корневые клубни этого растения из рода подсолнечников из-за их сладковатого вкуса называют также земляной грушей. Родина **ТОПИНАМБУРА** – Северная Америка. В Европе впервые он появился в 1610 году. Топинамбур благодаря отсутствию крахмала и содержанию полисахарида инулина не только улучшает пищеварение, но и может быть идеальным заменителем картофеля для диабетиков. Плоды его вкусны как в сыром виде в салатах, так и после кулинарной обработки. Из них готовят пюре, запеканки и комбинированные гарниры. В России в XVII веке земляную грушу рекомендовали при сердечных недугах. Она богата калием, содержит витамин С. Топинамбур всегда ценили гурманы.

ВИНОГРАД – не только лакомство, но и кладовая необходимых нам для отличного здоровья витаминов и минеральных веществ. С древних времен люди используют его полезные свойства. Он содержит калий, кальций, магний, богат глюкозой. Это настоящий источник энергии при повышенных физических и умственных нагрузках. Существует даже отрасль медицины – ампелотерапия (лечение виноградом). Виноград прекрасно очищает почки, препятствуя образованию камней. Клетчатка и пектин ягод способствуют усилению перистальтики кишечника. Виноград рекомендуют как общеукрепляющее средство при анемии, астении, астме. Однако он противопоказан при обострении язвы и сахарном диабете.

ЕЖЕВИКА дикорастущая широко распространена в европейской части России, в Западной Сибири, Крыму, Средней Азии, на Кавказе. Культурная ежевика насчитывает около 300 сортов. Возделывать ее начали в Америке в начале XIX века. Ежевика растет на любых почвах и приживается даже там, где «отстывает» малина.

Состав. Ягоды богаты провитамином А, витаминами С и группы В, калием, магнием, железом, фосфором. Ежевика обладает умеренным желчегонным и мочегонным действием. Ее включают в диеты при различных заболеваниях кишечника, сахарном диабете, рекомендуют есть при малокровии. Период созревания – с июля по сентябрь. Ежевика не переносит жару и длительную транспортировку. Свежие ягоды упругие и блестящие.

Из высушенных листьев растения заваривают вкусный и полезный для здоровья чай.

РичІа хуьре авай жуьмя мискІин

Агъулрин РичІа хуьре культурадин федеральный Аметлеб авай дегъзаманадин мискІин ава. Ам арадал атунын гъакъиндай жуьреба-жуьре рекъемар гузва (VIII лагъай асирдилай X лагъайдал къван).

Къванерикай эцигнавай зурба имарат дагъдин хурал алайвилай яргъай аквазва. Яшайишдин кІвалерин къвалав ам ажайиб куьгъне девирдин къаравул хъиз ава. МискІиндин килел гзаф бедбахтивилер атана. Виридалай чІуру вахт ам чукІурай, магъулар атай девир хъана. 1239 – йисан октябрдин вадалай ноябрдин цІувадалди ричІавийри душмандихъ галаз женг тухвана.

Магъулар къведальди РичІа 700 кІвал авай чІехи ва хъсандиз туькІуьрнавай къелетир. Чирагъ вацІун къве къерехдани къаравулда авай чІехи башняяр авай. Риваятдалугъузвайвал, Агъулиз магъулар дерадай атанай, а дерадиз гилани Магъу-дере лугъузва. РичІавийриз магъулрикай виликамаз хабар хъана ва къуншиярни галаз абур хуьр хуьдай чараяр акуна.

Агъулри викІегъвилелди женгер тухвана, амма къуватар сад тушир. МискІин хуьзвай кІеретІни тергна, мискІиндушманри кукІварна, чукІурна...(гуьгъуьнлай ам туьхкІуьр хъувунай).

Магъулри къуьзуьбурни аялар Гъубратт лугъудай чкадал кІватІна, балкІанрив къуьл гуз туна. Мейитар хуьруьн патав атІай еке фуруз гадарна.

XVIII- асирда мад са бедбахтвал атана – дагъларин уьлкведиз Ирандин шагъ Надир атана. 1734 ва

1741-йисара ада къати женгерилай къулухъ РичІа къунай, чукІурунар авунай, къве сеферда цІай ягъиз алахънай.

Гъа икІ, мискІин 180 кв.метридин майдандал алай са гъвадин къуд пипІен къванцин имарат я; цларин гъаркъувал – 60 см. я. Кефер ва РагъэкъечІдай патай адахъ айванар гала (гъаркъуьвал 1,90 см.). Кефердинни РагъакІидай пата 18 метр алай минара ава. Дуьа, капІ ийидай залдал адетдин дуьз къав ала ва ам 13 кІарасдин дестекдал ала (къакъанвал – 4 м.), 10 дестекдал нехишар атІанва. Са бязибурал цІай къунин гелер алама. Вири дестекар ухшарбур туш, гъардал са жуьре нехишар ала. РакІарин ва дакІарин куьрцелрални гуьрчег нехишар ала.

Бязибуру лугъузвайвал, и жуьмя мискІиндин чкадал магъулар къведальди зорастрийский цІуз икрамдайбурун мискІин алай. Ина са дестекди къав къазвач, ам вичин гигинал элкъевезвайди я. Ада авай цацар хътин чкаяр къуна, я абурал кІвачер эцигна, ам элкъуьриз жеда. И дестекдилай гунагъкара аватдалдай.

Жуьмя мискІиндин гуьрчегвили гъейранрай художник Григорий Гагаринан шикІл «Гуьрчег Кавказ» альбомда чапна. И шикІлдиз килигайла, чаз мискІиндин акунар XIX-асирда масабур тирди аквазва. Эгер эвелдай чин пад кІарасдин дестекрал алайтІа, абур гуьгъуьнлай къванцинбурал эвезна.

Гъазурайди Гуьлнара АСАДУЛАЕВА я

РАКЪИНИН РАНГУНИН УЪМУЪР

Чи кѐлчийрикай гзафбуруз, мумкин я, художникрин Берг-Иранпур тухумдикай садрани-къведраван хъанач.

Гуьлли Иранпур - виринра машгьур тIвар, вичихъ Россиядин, Ирандин, Дагъустандин искусствода еке метлеб авай кас. Тебиатди адаз са шумуд патахъай бажарагъ гана - ам художница, шаир, публицист тир. Вичин буба, чIехи бубани интеллигентар яз, ам советрин девирдин гъакъикъатдихъ, шагъринди тир Ирандин уьмуьрдихъ ва цIийи уьлкведихъ - Дагъустандихъ галазни хъсан амлигмарзавай, яратмишунрал машгьул касдин руьгъ девлетлу ийизвай. РикI пара ачух, хъуьруьн-зарафат гвай ва рагъ хътин экуь инсан тир адан сивелай хъвер кими жедачир.

«Художница Гуьлли Иранпуран уьмуьр вичин яратмишунар гъикъван ажайиббур ва гуьрчегбур ятIа, гъакъван ажайиб ва гуьрчегъ я», - кхъенай адакай 1974-йисуз «Дагъустандин дишегъли» журналда.

Адан уьмуьрдин малум тушир гъикъван чинар ва гъисабна куьтягъ тежер къадар бажарагълувилин гъикъван ерияр ам чидайбурун рикIера аматIа... Ам урусрин машгьур художникрин ва шаиррин тухумдай тирди вичин «Дагъустандин рушар» ктабда гъеле Булач Гъажиева кхъенай.

Ольга Васильевна Берг (Гуьлли Иранпур) Бергрин машгьур хизанда дидедиз хъана. Николай Васильевич Берган, Гуьллидин чIехи бубадин, ери-бине Лифляндиядай ва я Ливониядай тир. Бажарагълу журналист, писатель ва таржумачи тир ада Крымдин дяведин девирда Москвадин газетдин корреспондентвиле кIвалахна. Ахътин фикир ава хъи, гуя ам 1859-йисан августдиз Гунибда авай, Шамила рей гана яракъ гадарай чIавуз. ЧIехи бубади, гуьгъуьнлай бубадини, Василий Николаевич Берга, рушан руьгъдинни эстетикадин фикирар, искусстводизкилигзавай тегъерарадалгъана.

Дидедин патайни Гуьллидин тухум бажарагълу тIвараралди девлетлу тир. ИкI, Ольга Васильевнадин чIехи буба, Николай Новиков мукъва тир Аполлон Майковахъ галаз, адаз дворянский титул гана. Ада медицинадин рекъай чирвилер къачуна, Урусатдинни Япониядин дяведа гимидин врач яз кIвалахна, генералвилин чин къачуна. Дяведилай къулухъ Калугада кIвалер галай вичин мулкуна яшамиш хъана ва адан руш, Ольга Новикова Бергаз гъуьлуьз фена. Гуьллидин диде, Ольга Николаевна, художник Коровинан лап мукъва-къилийрикай тир. Василий Берган, Гуьллидин бубадин бажарагълувал акъалтIна куьтягъ тежедайди тир —ада цуькI михъдай регъвер эцигна, ам космос ахтармишунал машгьул тир, амма художниквал сифте чкадал алай. Ольга Васильевна Берг гъа ихътин марифатлу хизанда чIехи жезвай ва яратмишунрин рекъе цIийивилер, артуханвилер жагъуруни ам хайи чIавалай элкъуьрна къунвай.

И макъала гъазурдайла чаз Гуьллидин руша - Сарвеназ Фарруховна Иранпур-Зейналовади еке куьмекар гана.

Сарвеназ Фарруховнадин суьгъбет тади квайди туш, ам мукъвал-мукъвал кис жезва, налугъуди, ам элкъвена къулухъ алатай девирдиз хъфизва: «Дидеди садрани

вичикай еке игит авурди туш, адан уьмуьрда кьиле физвай крар, гьакI хьун лазим тирбур хьиз кьабулдай, адаз абур алапатдин ва тажуб жедай кар аваз аквадачир. Революциядин кьизгьин девирда дворянвилини виридалайни хьсан адетра тербия кьачунвай, чIалар, музыка ва живопись чизвай устадяз ам театрдин труппадихь галаз Яру Армиядин отрядриз фидай ва А.П.Чехован «Вишнёвый сад» тамашада кьугъванай. Ахьтин легъзеярни хьанай хьи, труппадихь галаз тамаша кьалурайдалай кьулухь, мукьув гвай хуьруьз хьфидай рекъе дяведин ягъунар кьиле физвай-вилей, абур аскерри чилик атланвай кьазмайра йифер акъуднай. Ислягъ уьмуьрдив эгечI хьувурла, ам вичин бубадин кIеви дуст Иван Захарован студияда живописдал машгъл хьхьанай. Дидеди адаз рикIин чими гьиссералди Ваня халу, адакай гьамиша чими келимаяр лугъудай. Им рикIик хвешивал кутазвай вахт-дегишвилер кьиле физвай вахт тир. Дегишвилер виринра - уьмуьрда, политикада, искусствода. Диде цIийи кьурулушдин гьевеслу терефдар тир ва вичин картинайрани ам бахтлу жележегдик квай умудкьалуриз чалишмиш жезвай.

Дидедихь лап кIеви дуст дишегъли Мила Галеева авай. Ада лагъайтIа, Москвадин Дагъдин институтда кIелзавай кавказвийр - студентрин дестедихь галаз дуствилини алакъяр хуьзвай. Абурун арада Фаррух Зейналовни авай. Адан ери-бине Ирандай, вич лагъайтIа Хасавюртда дидедиз хьанвай. Дуст рушавичин дустарикай акъван ашкьидивди суьгьбетарзавай хьи, Гуьлли Фаррухахь галаз гуьруьшмиш хьана, гуя ам фадлай таниш кас я. Фаррухни яргъалди фагъум-фикир тавуна Гуьллидин бубадин патав фена, руш вичиз гьуьлуьз гун тIалабна. Бубади кавказвидиз ухшар кIалубар авай чамраз векидаказ вил вегъена ва хабар кьуна: «Куьн вилик акъвазун мумкин тир имтигъанрай экъечIиз гъазур яни? Куьн гьарма сад са алемдай, сад РагъэкъечIдай ва мукьудни РагъакIидай патарай, куьн гьарма сад са диндин векиларя... Квехъ вири и имтигъанрай экъечIдай журэтлувал ва дурумлувал бес жедани?» Жегъилриз и гафарин ван кьеззвани мегер!? Абур сад-садал ашукъ хьанвай, идалди вири лагъанва. Таниш хьайи дуьм-дуьз пуд йикъалай абур эвлениш хьана. Дидеди чпи кьведани саки вири Москвадилай цIар илитIна, кIвализ ракъун кровать гьикI ялнайтIа, гьамиша хуьруьн кваз рикIел хкидай. Абурухь гьич са затIни

авачир - анжах са куьсруь ва ракъун са кружка. Экуьнахь сифте бубади анай чай хьвадай, ахпани - дидеди... Амма абур бахтлу тир...

Къвед лагъай сеферда уьмуьр цIийи кьилелай башламишун дидени буба Дагъдин институт акъалтIарна, Хасавюртдиз хтайла кьисмет хьана. Бубадин хизан лап ата-бубайрин адетрал амал ийизвайди тир. Сусахъ абурсаартухеке ихтибарвал авачиз эгечIнай. Фаррухан буба - шегъерда тIвар-ван авай имам ва савдагар - хци хкянавай сусал эсиллагъ рази тушир. Жегъилар Бакудиз куьч хьана. Мад вири цIийи кьилелай башламишун герек тир. Бубади мектебда химиядин тарсар гузвай, вахтар четинбур тир. Вири пул кирида кьунвай кIвализ ва недай-хьвадай затIариз акъатзавай. Муаллимрикай сада адаз меслятда: «Мектебда ичIи классар ава кьван. Анай партаяр акъудна жуваз кIвал туькIуьра. КIвализ гузвай пул хьайитIани кьенят жеда». Гьа ина, 1932-йисуз зун хана. Дидеди картинаяр кхъизвай, хамунал нехиш атIунал, адаз рангар ягъунал ва кIусарикай РагъэкъечIдай патан тегъеррихь галаз кьунвай сумкаяр, дишегълияр патал гъвечIи шешелар ийизвай. Яваш-яваш абур маса гузвай. ИкI абур 1935-йисалди яшамаш хьана. Иарада паспортрин реформадив эгечIна. Буба Ирандин гражданин тирвилей, диде ва зун, паб ва руш яз, ана кьалурна, Советрин Союздай экъечIун патал чаз вири 24 сят вахт гана. Чун мад рекъе гьатун герек тир - и сеферда Ирандиз. Документар гъазурдайла, дидедиз тIвар дегишарун ва вичиз Ирандин тIвар ва цIийи фамилия кьачун меслятна.

Адан рикIел аял вахтунда вичиз бубади Гуля лугъудайди хтана. Гьуьлуь лагъайтIа адаз хуьтуьлдаказ Гуьлли лугъуз эвердай. Ада вичиз и тIвар ва Иранпур - «Ирандин рухваря» лагъай гаф я... фамилия кьачуна.

Ирандиз чун паромда аваз фена. Рехъ четинди ва яргъалди тир. Каспийдин секинсуз ятара паром гзаф юзурзавай. Чахъ рекъе чIехи яшара авай са дишегълини галай, адаз рекъе гзаф писзавай, зи дедедини бубади адан къайгъударвал ийизвай. Диде, адан гьил кьуна, патав ацукънавай, бубади адаз яд гъизвай. Ирандин портуна ам хци кьаршиламишнай, гьуьрметар авунай чаз сагърай лагъанай. А чIавуз чаз кьисметди чун мад сеферда сад-садал расалмиш хьийидайди чизвачир...»

Иранда Гуьлли рагъэкъечIдай патан живописдал, Ирандин миниатюрарай, декоративный искусствода машгъл хьана. Гуьллидин авахтунин яратмишунриз Ирандин машгълур шаир ва художник Манучер Шейбанидин яратмишунри екез таъсирна. Гуьллиди ам вичин виридалайни кьилин муаллимрикай садяз гьисабзавай. РагъэкъечIдай патан культура дериндай чируни ва адак какахуни адан яратмишунра вичин гел тун тавун мумкин кар тушир. ЛагъайтIа жеда, Урусрин классикадин реализмни рагъэкъечIдай патан миниатюрарин зерифвал, цIарарин лаконизм (фикир куьрелди лугъудай къайда), рангар чеб-чпихь галаз хьсандиз кьурвал саналди ишлемишунни изобразительный искусстводин цIийи ва кьетIен тегъердин бине эцигна.

Гуьллидин картинаяр вирида рикI алаз маса къачузвай, адаз гъатта Ирандин шагдилаини заказар къвезвай. Адахъ машгурвал, кесерлу теклифар, яратмишунрив ацланвай уьмуьр авай. Ада шагдин илимрин Дворецдин патавгвай художникрин мастерскойра зегьмет чIугвазвай. Къарадикай гзаф затIар расзавай, хьенчIихъ, хамунихъ, форфордихъ галаз кIвалахзавай. Шагдин дворецда Гуьллидихъ еке гуьрмет ва авторитет авай. 1939-йисуз Ирандин шагдин мехъерин сагълугъдай йисан вахтариз бахшнавай мярекат тешкилун къетIнавай. Гуьллидин хиве къуьд гъазурун гъатна - маса са касдизни йисан и вахт гъазуриз хуш туширвиляй. Ада и композиция Урусрин хкетрин тегьерда - алерар-къугъ ишлемишна, багъа хамарикай ва парчайрикай гзаф гуьрчег пек-партал цуналди гъазурна. Зурба кIвалах кыле тухванвай, амма са квел ятлани рикI гваз машгъл хъайила, чи игитдиз кIвалахдикай садрани кичIе хъайиди тушир.

Ингъе вуч рикIел хкизватIа, Сарвеназ Иранпура а вахтуникай: «Пуд лагъай сеферда уьмуьрцIийи килелай башламиш хъувун дидедизни бубадиз Иранда къисмет хъанай. КIвалин-къан месэлайра гьалтзавай четинвилериз фикир тагун, мал-девлетдихъ ял таун, са вуч ятлани кIватIдай алакьунар ва ихътин къаст тахъун къилихдин абуроз чпизни, заз чиз, куьмекзавай ерияр тир.

Гзаф четин тир. Буба, чпихъ агъвал авай хизанда чIехи хъанвайтлани, гъилий кар текъведайди тушир, ада чаз тIуьн гун патал акадай гъи кар хъайитлани, гъиле къазвай. Адахъ лап хъсан образование авай ва гзаф хилера кIвалахиз жезвай. Дидеди вичин сумкаяр ийизвай, рагъэкъечIдай патан тегьерда хьенчIин къапарал ва плиткадал бицIи ва гуьрчег шикалар чIугвазвай. Ахпа абур дидедини бубади базарда маса гузвай. Идалди чун яшамаш жезвай. Гъа икI са сеферда Тегеранда бубадал Ирандиз фидайла паромда чпел гьалтай ва чпи галай-вилер авур яшлу дишегълидин хва гьалтда. Ада бубадихъ кIвалах авани, гъикI дуланмиш жезва лугъуз? - хабарар къада. Буба бейкар тирди чир хъайила, адаз Кередждин заводда кIвалах теклифда. Им Тегерандивай 52 километрдин яргъа авай промышленностдин шегьер тир. Буба рази хъана, гъа и йикъалай къулухъ кIвале дарвал амукънах. За монастырдин патав гвай Французрин мектебда кIелна, ана монахиняяр-миссионеркайри тарсар гузвай. Завай абур вири патарихъай

дерин ва тамам чирвилергузвай лугъуз жедач, амма француз чIал абур акъван хъсан чирзавай хъи, гъатта за и чIалал фикириз башламишна...

Дидедивай гъа инани вири гъейранариз алакъна... Базаррал кесибри хуьруьн нуькIер маса гузвай. Ада абур маса къачузвай, кIвализ хкиз ва ахъайзавай. Са сеферда ада кIвализ зайиф гурцIул хкана. Ада ам жанавурдин шарагъя, вичи ам кIвализ хкведай рекъе маса къачурдия лагъанай. ГурцIул гзаф зайифди тир. Адахъ яргъалди гелкъвена. ЧIехи хъайила адакай вучиз ятлани чакъал хъана. Ам кIвалаяй катиз башламишна, амма тIуьн нез вахт-вахтунда хкведай. Ана гъамишалап чими тир ва инсанар саки куьчеда яшамаш жезвай, кIвачин къапарни, гъелбетда, абур куьсел тазвай. Гъа икI, дидедин патав наразивилер гваз къуншияр къвез хъана: «Бике, куь чакъалди зи гивеяр (Ирандин милли кIвачин къапар) чIурна!». ЧIурнавай кIвачин къапарин пул вахкуниз мажбур жедай... Са сеферда диде кIвализ ламран шукIва гваз хтана. Адан кIвач ханвай. РикIел аламач, ам иесиди гадарнавайни, я тахъайтIа, адаз ам тукIваз кIанзавайни - сагъсуз гъайвандихъ галаз вахт къена вучзава къван? Диде ам кIвачел ахкъалдарна, чи кIвалин патарив чIура авай чIехи жезвай. Ахпа ам квачъна. Заз чиз, виликан иесиди вичин девлет вахчун къетIна.

Са сеферда буба Ирандин Къибле-патаз командировкадиз ракъурна ва дидедини адахъ галаз финин къарар къабулна. Абур са гъи ятлани станциядив агакъзавайла, ана перрондал дили хъанвай хътин са итимди гъарайзава: «Куьмек це! Куьмек це! Пабрекъизва!». Диде гъасятда куьмекдиз гъазур хъана. Буба ам къаз гъикъван алахънатлани, хъанач - гъилий акъатна катна. Инал аял хазвай дишегъли четин гьалда аваз хъана. Аял къуьнтуьнихъди атана акланвай. Чидач дидеди ана вуч ва гъикI авунатIа, аял сагъ-саламатдиз дуьньядиз атана. Диде, рази яз, вичин вагондиз хтана ва абур чпин рехъ давамарна. Элкъвена хкведайла кассада билетар амуькдач. Дидени буба умуд атланваз перрондал акъвазнавай. Садлагъана абурун патав вичихъ еке важиблувал авайди аквазвай начальник атана ва лугъуда: «Бике, бес зи паб къиникъикай къутармишайди куьн тушни!!! Исятда билетар туькIуьрда!» Ихътин дуьшуьшрин къадар лап гзаф тир - дидеди вичин чирвилер, алакьунар, рикIин чимивал виридаз пайдай, вири крара иштиракдай ва хъсанвал гъамиша элкъвена адал хкведай.

Мадни са ихътин дуьшуьш рикIел алама: дидени буба екез къалриз акъатна ва чара жез гъазур хъанвай. Ана пабни гъуьл чара хъунин месэлайрал фекъи машгъл жезва. Атана абур адан къилив. Фекъи лагъайтIа, капI ийиз физвай. Ам вилив хуьниз мажбур хъана. И вахтунда дидедиз гишин хъана, буба патав гвай лавкадиз фена, маса къачунвай фуни нисидин кIус авай гъил дидедал яргъи авуна. Дидеди фуни ниси къве патархъна, са пай бубадив вахкана. Фекъидиз и кар акуна валагъана: «За куьн чара ийидач! Эгер дишегълиди вичихъ галаз итим чара жезвай, вичин уьмуьр чIур жезвай вахтундани, ви къайгъу чIугун давамарзаватIа, а дишегъли вири патарихъай чIехи гуьрмет авуниз лайихлуя! Чара ийидач!» Гъа икI яшамаш жезвай - лап еке къал-къижризни акъатдай абур, амма зур сятинилай абур куьняда ислэгъдаказ чай хъвадай. Абур чеб-чпиз кIан тир...

Фаррухавай ва Гуьллидивай Иранда акъвазун гъикъван тIалабнайтлани, абурун мурад ватандиз хтун тир. Абуруз чпин веледар Ватанда, Дагъустанда, яшамаш хъана ва кIвалахна кIанзавай. Гъа икI, 1958-йисуз абур элкъвена хтана... Гуьлли декоратор яз ва Фаррух илимрин Акамемида лабораторияда кIвалахал акъвазна. Цийи таъсирдив ва еке тежрибадив ацланвай бажарагълу художникадиз Дагъустанда гъасятда вичин чка жагъана. Адакай вири выставкайрин ва художественный проектрин активный иштиракчи хъана. Гъа ина, Дагъларин уьлкведа, ада миниатюрайриз талукъ вичин кIвалахрин чIехи серия арадал гъизва ва ам дагъустандин дишегълийриз бахшзава.

Гуьллиди 40-далай виниз йисар искусстводиз бахшна. Адан картинайрин сюжетар вири гъавурда акъадабур, лап регъятбур я. Налугъуди, абур ракъинин нураикай туькIуьрнава, абур хайи тIебиатдин рангаривди ацланва, абурал гъуьлуьн уькIуь ятарин ва дагълух чуьллерин атир иличнава. Гуьллидин кIвалахрихъ вичин къетIен хатI ава, абур гъина акуртлани чир жеда.

Адан гзаф жанрайрин яратмишунар - скульптурадин, декорациядин, хьенчIин, парчадин, живописдин эсерар - Гуьлли вич хъиз къетIенбур, ам хъиз уьмуьрдихъ къанихвилеваракъинин нураив ацланвайбур я.

**Гъазурайди
Суьлгъият БУЛГАЕВА**

Тџил кџахчун патал...

Пдюкџуз кџакџатна лугџуз, Мадина Мухтарахъ цџигел хџана, ам галачиз кџуд пад рангсуз, жансуз яз акџазвай, амма гила вердиш хџун герек я – эхиримџи вахтара итим мукџвал-мукџвал командировкайра жезвай. Цџусад џис хџанвай Сабинадини кџве џис хџанвай Анвара чпин гџакџиндай кџайгџударвал авун истемишзавайтџани, Мухтар кџвале тахџай берейра кџвале гџамиша сугџулвал гџиссдай.

Итимди кџвале кџвалахардай дишегџли кџун патал гџамиша меслят гудай. Жуван уџмуџрдин азиятар са тџимил вучиз кџезилардач кџван?

- Бес за вуч авун лазим я, зи пеше вуч жада? – мягџтел хџана Мадина. Руш мектебдиз вуна тухузва, анай ви шоферди хџизва. Заз амукџзавайди анжах Анварахъ гелкџуџн я. Адалайни гџейри, лугџудайвал, жуван парци жуван кџуџнер чуџкџеведач.

Мадинадиз вичин хџизан, кџивалгзаф кџандай. Багџрийрин, кџивалинбурун кџайгџударвалавунин кардикай адалезет хџудзавай, вичин аялриз, итимдиз тџямлу тџуџнаргузвай, кџулайвилерни селигџалувилер тешкилзавай.

- Амма вавай жувазни са тџимил фикир гуз, яни жув патални вахт кечирмишиз жада ман, месела, фитнесдиз фин... - Мухтар ам рекџив гџиз алахџзава. – Зи дустарин папар анжах чпел машгџул я, за лагџайтџа, абурун арада жув са аџдагџан хџиз гџиссзава.

- Зун гуџрчег туш, жувахъ гелкџевзвач лагџанайгџамгузвани вуна? – зарафатна Мадинади.

Амма Мухтара вичин гџиссер шаклувилик кутадай себебар гузвачир. Са карди Мадина пашманарзавай: эхиримџи вахтара, хва хџайидалай кџулухъ итимди кџвале тџимил вахт кечирмишзавай. Ингџе и вацрани, крар акџалтџарун ва рухсатрин муддат аялрихџни Анварахъ гелкџевзвай дишегџлидихъ галаз Туџркияда акџудун хиве кџуналди, Мухтар пуд лагџай сеферда яз патал фенвай.

Ракџарихџай сада зенгна, физ-физ хуруган хтџунна, Мадинади рак ахџайна, ада шоферди руш мектебдай хканва лагџана фикирнавай. Амма ракџарихъ акџвазнавайди кџунши Наида тир.

- Какаяр буржуна вугун тџалибиз атанвайди я зун, пирог чраз кџанзава, туџквендиз фидай ашкџини авач, -

тадиз ва ван алаз рахайдалай кџулухъ Наидада садлагџана кис хџхџана, – завай гџараџун хџана, заз чиз, Мухтар кџвале ава, яни?

- Ваџ, ам командировкада аваз кџе пуд лагџай югџ я, пака хџведа ам.

- Кџариба кар я, кџе эџуџнахъ заз ам Каспийскда акурди я эхир. Зун аниз дидедиз халичаяр хџягџиз куџмек гун патал фенвай, заз Мухтар вичин машинда аваз атайвал ва кџаншарда авай кџвалин подџезддиз гџахџайвал акуна. Аби рангунин зимбилда аваз са аял хкана. Са вуч ятџа авай чџехи пакет гвай вичин шоферни галай адахъ. Сифтедай заз зун ягџалмиш хџанвайди хџиз тир, амма ахпа гџавурда акџуна: им Мухтар я, машинни гџаданди я.

- Ваџ, Наида, вун какахџнава. За ваз лугџузва хџи, Мухтар Москвада ава. Ада эџуџнахъ зенгнавай, вич пака нянрихъ хџведа лагџана.

- Зун какахџнавач, адал вичин кџеркџин палту алай, машинни гџаданди тир, амма салам гуз агакџнач зун. Шофердини ада ана аял ва пакет туна, чеб хџфена улакџа аваз. Дидеди заз и машин чпин гџаятда мукџвал-мукџвал акџазва лагџана.

- Им гьикI жедай кар я? вуч аял? Мухтараниз вучиз акъатайди я? зун са куьнинни гъавурда акъазвач, - тешвиш хъана Мадина.

- Эгер дидедиз гъарюкъуза акъазватIа, а аял адан шофердинди я.

- Ваъ, шофердин хизан заз хъсандиз чизвайди я, адан аялар мектебда авайбур я, гъевчиди авач. Белки, гъа-къикъатдани зун гъалатI хъана жеде, - фикир масанихъ алудуналди, жаваб гана Наидади. Чир жезвай: ада вичи лагъай гафарин патахъай гъайиф чIуг-вазвай. - Исятда сад хътин парталар, машинартIимилавани! Фикир гумир!

Завай фикир тагана, кутуг тавур гафар лугъун хъана. Къала зав какаяр, катда зун. Тавакъуйда, чи ихтилат Мухтариз ахъаймир.

Къунши хъфейдалай къулухъ ракIар кIевна, ахпа гъасятда ада итимдин нумрадиз зенгна. Ада гъасятда къунач телефон.

- Вун гъина ава, Мухтар? - гъатта итимдиз саламни гун тавуна, хабар къуна Мадинади.

А патай са тIимил энгелвал кваз жаваб атана:

- Ажайиб суал я, Мадина. Ваз чизва хъи, зун Москвада ава, пака нянрихъ кIвале жеда. Хъанвай кар авани? ТахъайтIа вун зун акунихъ цIигел хъанвани? Икардал зун шадя, - Мухтар зарафат ийиз алахъна, амма Мадинади гъиссна: итимдиз зарафатардай ашкъи авач, зенгини ва ачухдаказ гайи суалди ам тешвишнавай, секинсузарнавай.

- Гъелбетда, сугъул хъанва, - азият-дивди гафар акъудна Мадинади.

Адан ийир-тийир квахънавай, ахпа ам ада къуншидин патав фин ва мад адахъ галаз рахун къетIна. Ада Наидивай адан дидедивай аялди хъ гелкъевзвай дишегълидивай а аял вуч аял ятIа ва Мухтараз адахъ галаз вуч алакъа аватIа чирун тIалабна.

- Мухтар патал зун гила гъихътин душман жедатIа, за фикирдиз гъизва, - ухът аладарна Наидади. - Ада зи итимдиз кIвалах жагъуриз куьмекна, хва училишедик кутуна. За лагъайтIа, къасухдай тушиз, четин месэляяр арадал гъана. Агъ, зи мез - зи душман!

- Вуна заз куьмек ая, вири чи арада амуькда.

Мадина йифди ксанач, са жуьредин теспачавили адан рикIив секинвал ву-гузвачир. Мухтара Москвадин командировка туькIуьрнавай къундарма ихтилат тирдахъ ам инанмиш хъанвачир.

Пакамахъ Наида вич адан патав атана ва къуншиди бязи ихтилатар авунатIани, тамамдиз сирер ахъай тийизвайдакай хабар гана.

- Ингъе ихътин кар ава, а аялдин диде писдиз азарлу я, аял эхиримжи къве вацра югъди-йифди къунвай дишегълиди хуьзва. Итимри аял вичин дидедин патав тухузва мукъвал-мукъвал. Аял Мухтаран ва адан жегъил водителдин вуж ятIани вичиз чизвач лагъана. Амма дидедивай аялдин дидедин - Сонядин - адрес чириз хъана.

Фагъум-фикир авурдалай къулухъ Мадина Амиран, Мухтаран шофердин кIвализ фена. Амира адан итимдихъ галаз кIвалахиз пуд йис я, ам кIвалахални вичин вахтунда Мадинади тайинарайди я, кIвале Амирани адан паб Айидади Мадина гуьзетнавачир. Амира суалризни жавабар гуникай къил къакъудна.

- Аллагъдин хатурдай, чалай гъил къачу, - рекъе хутадайла лагъана Аидади, - зун гъавурда ава, куьне чаз гзаф хъсанвилер авунва, амма, тавакъу хъурай, Амиран гъавурдани акъукъ. Куь итимди чи хизандиз гзаф куьмекар ганва.

Мадинадиз вич кIвалив гьикI ах-гакънатIани чир хъанач. Аял нинди ятIа лугъуз, хиялрик акатна. Адахъ къвед лагъай хизан ава жал? Бес вучиз садрани и кар къатIанач? Эхирни Аида атана...

Малум хъайивал, и агъвалатар къве йис идалай вилик, Мадина кIвачел заланзавайла, хъайиди я. Дустарикай сада Мухтаравай къилел кас аламачир, аялрин кIвале чIехи хъайи руш кIвалахал къабулун тIалабнай. А макъамда секретардин къуллугъ азад хъанвай, Мухтара аруш секретарвиле къабулна.

Соняди Мухтараз вири крара куьмекар гузвай.

- Ваз акъазвачни, ви секретарша вал ашукъал-машукъ хъанва... - лагъана Мухтараз дуст ва заместитель Саида.

- Ваз чизва къван, зун ахътин къугъунрик квайди туш! - разисузвилелди дустунин гаф атIана Мухтара.

Амма ЦИйи йисан нянин мярекат къиле фена... Сифтедай аниз финикай фикирни тавур Мухтар Саида чIалал гъана.

- Коллективдихъай атIун дуьз туш, чибур бейкеф жеда, - лагъана Саида дустуниз. - Ялни яда...

Мухтар фад пиян хъана, ада вич азаддиз, регъят хъанвайда хъиз гъис-

сзавай, вичин месэлайрин патахъай эхиримжи вахтара сифте сеферда яз адан рикIелай алатнавай, акъваз тийиз зарафатарзавай, вичин амадагар гъейранаруналди, шадвалзавай. Амма са макъамда ада акъван хъсанзавачирди гъиссна. И береда патав гваз хъайи Сонядивай таксидиз эверун тIалабна. Вич михъи гъавадал фена. Рушни фад-фад гъазур хъана, такси агакъайла, адахъ галаз санал фена.

- Вунни фидани? - хабар къуна Мухтара ва машинда ацукъна. Ада шофердиз сифте руш, ахпавич кIвализ хутахун лазим тирди лагъана.

Амма а йифиз ам вичин кIвализ хъфенач. МичIи подъездда Соня рекъе хутадайла, бейхабардиз ада ам къужахламишна.

- Заз куьн кIанзава... Мухтар, заз вун фадлай кIанзава, гъа сифте акур йикъалай, - кушкучна руша.

Пакадин юкъуз Мухтаравай вич къайдадиз хкиз жезвачир, ада вичи вичик тахсир кутазвай. Кухняда стол-дал ацукъна, ада са шумуд истикан яд хъвана. Са тIимил чIавалай Соня гъахъна. Мухтараз чилиз фейи хъиз квахъиз кIанзавай, вичин тахсир хиве къун патал мецел гъидай гафар жагъизвачир. Амма Соня вич рахана:

- Жувак тахсир кутамир, Мухтар. Квек са тахсирни квач. Заз куьн кIанзава, и кар заз кIан хъана... Заз квевай са затIни кIанзавач. КIандатIа, зун кIвалахдилайни элячIа, анжах куьне икI рикIик къамир. Зун тамам яшдив агакънавай руш я... Зун бахтлу я.

Алакъаяр къвердавай четин жезвай. Соня кIвалахдивай къерех хъана.

Са вацралай Мадинади фадлай вилив хвейи хва Анвар хана. Вахтар алатна. Са сеферда ихтилатрик квайла Саида Мухтаран рикIел адаз кIвалахдай руш хкана, амма дустунин руьгъда гъатдай къалабулухдикай фикирни авунач.

- Ам зал дуьшуьш хъана. КIвачел залан тир ам. Эвленмиш хъанвани лагъана, хабар къуна. Адаз регъуь хъана. Аквадай гъаларай, итим авайди туш...

Дуст хъфена, Мухтаран къил залан хиялри чуькъвена: «Белки, аял зиди ятIа?»

Гъанянихъ ам Сонядин патав фена. КIвализ фейивалди, ада хабар къуна:

- Им зи аял яни?

- Ваъ, куьди туш... Имахпа хъайиди я, зун масадахъ галаз таниш хъана...

- Куьн санал алани исятда? Ам вал

эвленмиш жезвани? Бес вучиз икь-
ван ч'авалди вун ина ава? – жузуна
Мухтара.

- Ам тамамдиз иниз хтанвач. Чаз
вири хъсан я, - секиндиз жаваб гана
Соняди.

- Хъурай. Гъавурда акъуна, - секин
хъана Мухтар. Ахпа хъфена.

Умуър давам жезвай, крар, месэла-
яр, хизан ва аялар, вири гъа виликан
хъиз, къулайдаказ ва вердиш тирвал.
Амма зур йисалай Мухтараз Соняди
зенгна ва нянрихъ вичин патав атун
теклифна.

- Вун гъавурда акъукъ, за вун секин-
сузардачир, амма им важиблу ихтилат
я, - лагъана Соняди.

Мухтара нянин вахт вилив хвенач,
гъасятда фена. Адаз Соня саки чир
хъхъанач – ам гъаф яхун хъанвай,
акунар азарлуданбур тир. Кроватда
аял ксанвай.

- Вахъ вуч хъанва? – хабар къуна
Мухтара. Соня шехъна:

- Зун азарлу я. Пис азар галукънава;
духтурри рик'и шадардай гафар лу-
гъувач, гъилий фенвалда. Захъ хва ава,
ам ви хвани я. Аллагъдиз аквазва, заз
лугъуз к'анзавайди тушир квез, амма
заз маса илаж амач. Зававай т'алабава,
аялдиз фикир це, адан т'вар Шамиль
я, ирид йис хъанва адан.

Мухтарай гафни акъатнач. Сонядин
ихтилатди ам къарсурна. Пакадин
юкъуз Мухтара Амиравай аялдиз герек
къведай вири зат'ар маса къачун ва
маса къачудай квартира жагъурунни
т'алабна. Гъар низ хъайит'ани такун
патал са къадар яргъа чка хъуниз ки-
лигна, Амира квартира Каспийскдай
маса къачун теклифна. Аялди хъелкъ-
ведай дишегълини жагъурна. Мухтар
жегъил дишегълидин сагъламвилини
къайгъуда хъана, Москвадиз тухвана,
лап хъсан духтурриз къалурна. Гъана-
ни диагноз тестикъарна – ивидин азар...

... Мадина таксида аваз Каспийскдиз
фена. А дишегълидин рактарихъ фена,
яргъалди зенгна. Элкъвена хъфиз
к'анзавай арада рактар хъайна. Са уъ-
тери таниш дишегъли пайда хъана, ам
азарлу тирди чинай чир жезвай.

- Къведай ихтияр авани? – лагъана
ада, ихтилат квелай башламишдат'а
лугъуз, вичи вичикди фикирар ийиз.

- Эхъ, гъелбетда, ша, - буюрна руша.
Мадина утагъдиз гъахъна, дивандин
пип'ел ацукъна. Секиндаказ, гъам-
лудаказ Соня Мадинадиз килигна. И
арада виликамаз гъазурнавай гафарни

Мадинадиз винел акъудун лазимсуз
яз акуна.

- Мухтаракай бейкеф жемир, адак са
тахсирни квач, - маса гаф-ч'ал лугъун
тавуна, башламишна Соняди. – Им
анжах тек зи тахсир я. Чи арада муъ-
гъуьббат хъайиди туш. Адаз анжах
куьн к'анзава. Адаз аялди кайни хабар
авайди тушир...

Мадина рушаз килигна ва вуч
лугъудат'а чизвачир... Аял хъиз дуъ-
зена я жеди, ва я тахъайт'а къадарсуз
ягъсузди...

- Зунатайдакай Мухтараз лугъумир,
- анжах и гафар лагъана ва ам утагъдай
экъеч'на.

Мадинадик са куь ят'а къалабу-
лукъ кутунвайди Мухтара гъасятда
къат'ана.

- Вуч хъанва вахъ? Кефсуз яни? –
хабар къуна ада.

- Эхъ, акъван хъсанзавач зун.

- Къатукъ, ял ягъа, пака духтурдин
къилив вач.

Гуьгъуьналлай къвегъафтеда Мадина
ахъара авайди хъиз яшамиш хъана, амма,
бахтунай хъиз, эхиримжи вахтара итим
к'ивале къит хъанвай ва геж хъкезвай.
Ахпа къве гъафтедилай ам мад Моск-
вадиз командировкайриз фидайвал тир.

Пакадин юкъуз Мадинади итимдин
водителди хъ галаз гуьруш тайинарна.

Амиран гъаларни хъсан тушир: адаз
вичихъ тамамвилелди ихтибарзавай
ч'ехиди (шеф) маса гузвай хъиз авай.

Амма кисунихъ са метлебни авачир,
гъавилий ада Сонядиз Израилдин
духтурри куьмек гун хиве къунвайди,
амма гъабурувайни адан сагъламви-
лин гъакъиндай гъич са заминвални
гуз тежезвайди лагъана.

Мухтараз вич вут'идат'а чизвачир,
Соняди кайни, аялди кайни, гила ла-
гъайт'а, эхиримжи вахтара вичин гъалар
хъсанзавачир Мадинади кайни фикир-
завай. Мухтара адаз ял ягъун патал
Кисловоскдиз фин теклифна, Мадина
рази хъана.

Пуд йикъалай Соня рагъметдиз
фена. Ада хъин гъакъиндай авур т'ала-
бунар Мухтаран рик'ий акъатзавачир.

Хизан шегъерда авачирвили й Мух-
таравай Соня кучукунин месэлаяр
кат-калтугун галачиз гъализ алакъна.
Аялни ада вахтуналди вичин гъевеч'и
вахав вугана.

Мадина шегъердиз хтана.

Сонядиз Тель-Авивда куьмек
ганани? – хабар къуна текдиз Амир
гъалтайла Мадинади.

- Куьмекнач, Сонякъена. къвегъафте
идалай вилик кучукна.

Мадинадиз пис хъана.

- Бес аял? Ам гъина ава? – суал гана
Мадинади.

- Чидач, - мурмурна Амира.

Каспийскда аял жагъун тавурла,
Мадинади рекъе ам гъина ават'а лу-
гъуз, фикир ийиз хъана. Амма пакадин
юкъуз чир хъана.

- Диде, ша къе чун Заира эмедин
патав фин, абурун к'ивале аялни пайда
хъанва, Шамиль т'вар алай.

- Гъик'и пайда хъанва? Аял галай
мугъманар атанвайни абурун к'ивализ?

- Белки, мугъманар тир. Абуру гъана
яшамиш жезва.

Фена таксидаваз Мадина. Гуьрцел-
дал стхадин паб акурла, Заира тешвиш
хъана. Сабинади ихтилатнавайди
къат'ана ада.

Мадинади балдуздин тешвишвални
къурхулувал гъиссна.

- Мугъман къабулиз к'анзавачни,
Заира? – туькъуьлдаказ хъверна ди-
шегълиди. – Гъавурда ава зун ви, ваз
мажал авач, хтулдиз тербия гузва.
Заиради ухът аладарна:

- Гъил къачу, Мадина. Ак'и ят'а, Мух-
тара ваз лагъанва ман. Заваз ихтилатун
патал за адавай са шумудра т'алабайди
я. Аял чна хуьда, чаз ам залан пар туш.

- Ваъ, Заира, ам куьна амуькдач. Зун
ам хутахиз атанвайди я. Шамилахъ
диде авач, амма буба, вах, стха ва
гъаф ажуьгулу тахай дидени ава, зи
бейкефвилер аялдиз талукъ жезвач...
Адахъ хизан ава. Гъазур хъия аял ва
адан зат'ар, зак тади ква.

Гъевеч'и аял гъилерал къуна, Ма-
дина шехъна, гъа и арада адаз биц'ек
гъик'и дикъетлудаказ вичиз килиг-
зава т'а акуна. Аял вичив агудна,
Мадинади вичин вилерал акъалтай
накъвар ми хъана.

К'ивализ гъахъайла, адаз Мухтар
акуна. Ич'и вилерай телевизордиз ки-
лигиз, ам дивандал ацукънавай. Анихъ
элкъвейла, адаз аял гъай кайвани акуна,
аял чир хъайила, ам гуььргъуь хъана...

- Мадина, зи рик'и алайди, заз вун
гъавурдик кутаз к'анзавай, амма жув
гъахълу ийидай гафар сак'ани жагъу-
риз жезвачир.

- Герек авач, Мухтар. Заз чизва...
Шамиль чахъ галаз яшамиш жада.
Адахъ хизан ава... Дак'ар агала, гар
къевезва – аялдиз мекъи жада...

ЭЛЬМИРА ИБРАГЪИМОВА

За Квез бахтуникай перем цвадай!

ЭВЕЛ

Надежда Пашковская, вич Махачкъалада хана, ина Бакудин комиссарринни Ушакован куъчейрин пипел алай Квалера яшамиш жезвай дишегъли ва адан члехи хизан шегъердин яшлу ксариз хъсандиз чида.

Квалахдин рекъый юлдаши ва гъеле Модадин Квалеле зегъмет члугвадайла, ина ада саки 10 йисалай виниз Квалахна, ада шегъердин са пай патал парталар цванай, гъа-миша адан патав къезвай ксари Надежда Пашковскаядиз къизилдин гъилер авайди я лугъудай.

Аял члавуз Махачкъаладин 5-нумрадин мектебда Келай ада, вичин гзаф къадар таяр-туъшери хъиз, нинийриз перемар цвадай, мектеб акъалдардайла алукулун патал вичи-вичиз гуърчег перем цвана.

—Мектебда члехи классра авайла, факультативда Келуналди, чна рабочий пешедайни чирвилер къачузвай. За цвалардай пеше хкъяна. Москвадин, 1919-йисуз вичин бине эцигнавай, А.Н.Косыгинан тлварунихъ галай текстилдин госуниверситетдиз гъахъна. Келунар акъалтларна, цвалардай производстодин инженервилин Яру диплом гваз Квализ хтана, диде Лидия Пашковскаядин Квалах даварна. Дидеди лагъайтла, вичин вири умуърда III Интернационалдин тлварунихъ галай машгур фабрикада зегъмет члугурди тир,— вичин хизандикай суъгъбет башла-мишзава Надежда Константиновнади. —Буба, Константин

Васильевич яргъал мензилдиз затл-матл тухудай пешедин векил, вири патарихъай чирвилер авай кас тир. Кроссвордар ада са шумуд декъикъада ацлурдай. Шахматрай вири адаз кумукъдай, гъаклни ам хъсан суъгъбетчи тир. Бубади чак, вичин къуд рушак, чирвилерин, культурадин ва искусс-тодин рекъерай итижлувал, гъаклни зегъметдив рикл гваз эгечлунин вердишвал кутуна. Зун гъуълуз фена, руш хана. Адахъ галаз зажуван риклин сирер пайзава ва жуван идеяр умуърдиз кечирмишзава.

Абуру къведани фадлай санал Квалахзава ва кутюррин-бур тир коллекцияр патал парталар цвазва.

«КУТЮРРИНБУР ТИР» ВА «ПРЕТ-А-ПОРТЕ»?

Надежда Константиновна вичин зегъметдин рехъ башла-мишайдалай къенин йикъалди къве терминдин: «Прет-а-порте» ва «кутюрринбур тир» арада авай тафаватдин гъавурда тваз галатзава.

—«Прет-а-порте» —ибур санлай гзаф къадарбур цун патал гъазурнавай парталрин моделар я. Чна абуруз «ширпо-треб» лугъудай. «Кутюрринбур тир» —ибур модельерин яратмишунар, модайрин коллекцияр къалурун вая къилдин тайин кас патал, чеб тек къадарда аваз цвазвай парталар я. Советрин девирда идаз «индпошив», яни къилдин кас патал цун лугъудай. Чун къилдин ксар патал парталар цунив вердиш хъанвай, амма эхиримжи йисара и культура квадарнава,— гъавурда твазва Надежда Пашковскаяди.

КАВКАЗДИН СТИЛЬ

—Махачкъаладикай масад хъанва. Виликдай шегъерэгъ-лийри къабулнавай адетар ва модадинбур, кесерлукбур яз гъисабзавай крарини затлари яргъал тарихда чка кунва. Абурухъ вил хъанвайдакай, абур чпин риклера амайдакай ина фадлай яшамиш жезвай ксари соцсетра кхъизва. Са мус ятлани Модадин Квалеле, къе адакай амайди тлвар кхъенвай къул ва пуд лагъай мертебада Шамхал Алиханован мастерской я, партал заказ авун яшайишдин статус къалурзавай делил тир, девлетлуди яз хъун шартл тушир. А члавуз чна и гафарин манаяр чара ийизвай, —хъуьрезва чи макъаладин игит.

90-йисара, гъикъван алапат жедай кар ятлани, Дагъус-танда яратмишунрин гзаф къадар проектар, концертар, конкурсар ва фестивалар къиле тухуз эгечлнай. Яратмишун-рал машгур элита: КВН-щикар, продюссерар, музыкадин дестеяр, машгур журналистар ва тлвар-ван акъатнавай дизайнеррин куъмекни галаз жегил художникрин-модель-еррин са десте арадал атанай. А члавуз Кеферпатан вири Кавказдин парталрин дизайнерар патал «Кавказдин стиль» лишандик кваз къиле тухвай конкурсди ва модадин фести-валди вичикай хабар ганай. И конкурсдихъ галаз санал Вирироссиядин «Русский силуэт» тлвар алай конкурсдиз хкъайди региондин турни къиле тухузвай. Ибур лагъайтла, республикадин культурадин умуърда важиблу ва къаириз, гуьгъуьнлай республикада ва адалай къецени чпикай хабар гайи Гала Омаханова, Анна Джетере, Шамхал Алиханов, Вера Агошкина ва гзаф масабур хътин модельерар патал ачух майдандиз элкъвенай.

—Фестивалда за дишегълийри гъар юкъуз алукулдай парталрин («Элегантно на каждый день») коллекция къалурна.

За цванвай парталра ва палтуйра милли перемдикайни («кѳабалай») савучятлани квай. Пешекарри ва журналистри зи кѳвалахдиз еке кѳимет гана. Ислам Шовкринскийди, ам «Кавказдин стиль» конкурсдин журидик квай, этностилдин кѳайдада за цванвай ва вичел нехиш атланвай кѳакѳан хев галай пенжек (китель) кѳетлендаказ кѳейднай. За цванвай парталра виликан девирра кѳабулнавай тегъердин ва а вахтунин модадин тѳалабунар лап хѳсандиз чеб-чпив кѳунвай, -рикѳел хкизва Надежда Константиновнади.

Амма дуњня кѣ акурвал пака амуќъзавачир, адахъ галаз махачкъалавиарни дегиш хъана. Къенин юќъуз ина яшамиш жезвайбур 20 йис идалай виликанбуруз ухшар туш.

ДАГЪУСТАНДИН МОДА

-Са мус ятІани Дагъустандин мода авайди тир, амма къе налугъуди ам саки авач. «Кавказдин стилдихъ» галаз амни акъалтІна. Мода-обществодин гъал къалурзавай гуьзгуь я. Гатуз ва я чими амай вахтара инсанри са гьикІ ятІани жуьреба-жуьре рангарин парталар алукІзава, амма хъуьтІуьз Махачкъалада вирида раб янавай чІулав пуховикар-ватникар алукІайла, ам дустагъар авай чка хьиз аквазва.

Жегъилри парталар сайтрай маса къачузва ва дишегълийринни итимрин пек-парталдин арада тафават амач. Унисектвар ганвай пек-партал... Рушари итимрин отделрай чпиз яцIу курткаяр, гадайри цIарцIарар квай футболкаяр маса къачузва,-сефил яз суьгъбетзава Пашковскаяди.

ХЦИ МЕСЭЛА!

**-Вучиз къенин юкъуз инсанри виликдай хъиз парта-
лар цваз тазмач?**

И суал чи суьгъбетчи патал бейхабарди тушир. И месэлади адак, гъакІни кІвалахдин рекъый адан чІехи пай юлдашрик хъиз, фадлай ва рикІивай къалабулук кутазва.

–Дагъустандин дишегълийриз багъа пек-партал алулIиз гъамиша кIан хъайиди я. Амма исятда къван гъаф партал туьквенра ва иллаки «Экономра» заз виликрай садрани акурди туш. А парталарни а къадар ужуз къиметрай маса гузва хъи, гъатта аял чIавалай цваз чизвай зани анай гъа-зуран шейэр маса къачуна алулIава. А шейэр модадихъ галаз къунвайбурни я, алулIайлани хъсан аквазва ва абурухъ гузвай гъевчи къиметдихъ неинки перем куьз, гъич парча маса къачузни жедач. Парталар цвадай пешекар, виликдай

лугурвал портнойдин пеше гыйкыан гагди амукьатла,
гъатта фикирдиз гъизни кичле жезва! Гъатта чпихъ агъвал
авай инсанрини газуран парталар маса къачузва эхир.
Абуруз пул гъайифвиляй ваъ, ательедиз финин, ана разме-
рар къун патал ва гъакъни са шумуд сеферда примеркадиз
финалди вахт пуч авунин лазимвал аваз аквазвач. Идалай
газуран партал маса къачун, я тахъайтла члехиди ва я
гъвечледи жуван размердиз хкун регъят я.

-За Квевай ачухдиз хабар кьада: мисал яз, машинисткавилин пеше садлагъана амуькнач, адалай вилик телефонисткавилин, дикторвилин ва маса пешейрин лазимвални амуькнач... Къилдин ксар патал парталар цунин (индопошив) пеше амуькунин умудлувал авани квехъ?

-Партал цун патал раklärрихь учирар галамач, амма ательедиз къевзвай инсанрин къадар тлимил туш. Хиве къуна кIанда, алай вахтунда чи устIарар чIехи пай вахтара парталар цIийикIа туьхкIуьр хъувунал машгъул я. Амма иниз гъамиша къевзвай ксарин арада, неинки буйдин «къетIенвилер» авайбур, гъакI «вирида хъыз» алукиз кIан тийизвайбурни ава. Зи патав дишегълияр къевзва, абуру партал ва адахъ галаз къадай аксесуарар куьн тIалабзава. Абуру багъа парчаяр маса къачузва ва маса садални алачир перем алукиз кIанзава, зани абуруз ихътинди мад садални жедач, тикрардач лагъана гаф гузва! Къилдин ксар патал парталар цвазвай устIарар тлимил ама, абур мадни тлимил жеда, гъикI лагъайтIа жегъилри и пеше хкызамач. Гъелбетда, устIарар къит хъайила, абурун къуллугърин къиметарни багъа жеда!-инанмиш я Надежда.

-Вучиз жегьилри и пеше хкязавач?

-Вучизлагбайт!А мектеб акальт!Арна профтехучилищедиз ва колледждиз фин чина хъсан кар яз гысабзавач. Гзафбуру кылин абразование къачузва, амма абуруз к!валахдай акъван чкаяр гынай гъйда? Юриствилин, экономиствилин ва менеджервилин дипломар гвай гзаф къадар жегъилар к!валах авачиз амукъзава. И вахтунда жегъилри, иллаки аялар гваз к!вале ацукъуниз мажбур хъанвай дишегълияр, гъар кткай к!валах жагъуриз ва къазанмишдай мумкинвал гудай цийи кеспи чириз чалишмиш жезва. Зун жегъил тирла, ибур къарши крап тир. Къенин юкъуз и пеше, виликдай хъыз, жегъилри хкъазавач.

-Эхиримжи вахтара хци месэлайрикай ван алаз рахун, шел-хвал авун ва властривай абуруз талукъ къарар вилив хуьн адетдиз элкьвенва. Куьнедизай-нервилини пеше ва и рекъый чирвилер гудай мектеб хуьн патал вуч ийизва?

-Захъ «Яратмишунар ва аялар» тIвар алай волон-тёррин проект ава. Адан сергъятра аваз чна мектебра кIелзавай ва интернатра тербия къачузвай аялар патал декупаждай, аппликациядай, парталар хкатIу-най мастер-классар кьиле тухузва, гъаки халкъдин сеняткарвилерихъ галазни танишарзава. КIвалахдин йисара за еке чирвилер ва тежриба кIватIнава, заз абур акъалтзавай несилдив агакъариз кIанзава. ИкI, за (пулсуздаказ чирвилер гузвай) «Модадин гарар» тIвар алаз дизайнеррин клуб кардик кутунва. Клуб-дин яржари адан тIварцIени чка кьунва-Махачкъала - гарарин шегьер я эхир. Къум, гъуьл, Тарки-Тау дагъ, гар... Ибур вири клубдин членри хкатIзавай парталрин моделра гъатнава.

Чи клубда чпихъ яратмишунрин чIехи идеяяр авай рушар ава. За абуруз чпин авторвилини ихтиярар хуьз куьмекзава, гъа са вахтунда за дизайнервилини устадвилини жуван мектебни хуьзва. Зун умудлу я, са шумуд йисалай чаз Дагъустандин модельеррин цIийи тIварарин ван къведа.

КIвалахдин рекъый зи юлдашрин: Гала Омахано-вадин, Вера Агошкинадин, Шамхал Алиханован ва маса дизайнеррин школайрини кьенин юкьуз чпин мектебрин важиблувал квадар тавунал зун шад я.

ИЛИМДИН КIВАЛАХ

Надежда Пашковская алай вахтунда илимдин КIвалахдални ва Дагъустандин милли парталар дериндай чирунал машгъул жезва. И жигетдай чIехи материал кIватIнава. Проект республикадин милли политикадин ва диндин крарин рекъый министерствова Урус чIалан ва культурадин центрада ава.

- А парталрин моделар Москвадин Тарихдин музей патал цун пландик ква, заказни атанва. Алай вахтунда зун дагълух района аварви дишегълийри алукизавай партал арадал атуни тарихдал машгъул я. Абуруз асиррин тарихдин гел хуьзва. Иллаки дишегълийрин парталар хкатIнавай тегьердай Кеферпатан Кавказдин амай, гъа гьисабдай яз славян халкъарихъ галазни авай алакъа малум жезва.

Мисал яз, дагълух района туникадин жуьрединди тир перем хкатIзавай тегьер Къадим Русда IX асирдал къведалди алукизавай перемдиз ухшар я. Шамилан райондин дишегълийри кьилел алукизавай шал лагъай-тIа, чи эрадал къведалди авайди тир. За абуруз талукъ яз 10 шикил чIугуна ва абурукай малуматар кхьена.

Заз Дагъустан ва зи хайи шегьер Махачкъала пара кIан я, парталар цуниз талукъ тир зи КIвалахни сад лагъай чкадал ала! Заз Дагъустандин вири дишегъ-лийриз бахтуникай перем цваз кIандай! —хълагъна сугьбетдин эхирдай Надежда Константиновнади.

Ихтилат авурди ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА я

Вичин пешедин устанд

Чна и макъала вичин тIвар чIехи гъарфулилай кхьиниз лайихлу духтур, вичин пешедин устанд ва лап хъсан инсан тир Мадина Муидовна Рамазановадин - Дагъустандин АССР-дин лайихлу духтурдин, аялрин духтурдин, инфекционистдин, вичин уьмуьрдин саки зур асир рикI алай пешедиз бахш авур ва асирдин юбилей къейддалди анжах са шумуд варз амаз рагъметдиз фейи дишегълидин 100 йисан юбилейдиз бахш авун пландик кутунва.

Дявединаргьалтир 1943-йисуз, Ватандин Чехи дяведин виридалайни четинди ва гьалар дегишарай вахтунда, духтурар неинки фронтда, гьакІни далупатани лап герек тир. ИкІ, Дагъустандин медицинадин институт акьалтІарнавай жегьил руш Мадина Рамазанова Сергокьаладиз рекье туна. Ам вири районда авай са духтур тир. ИкІ тирла, ада духтурвилин буржидиз вафалувал кьалурун яз неинки аялар, гьак райондин вири агьалияр-дишегьлияр ва кьуьзубур, дяведай набутар яз хтанвай аскерар сагьарун лазим тир.

Виридахь авай сад ва вири паталди сад яз ада, четинвилеризни килиг тавуна, кьуватар ва сагьламвал гьайиф татана, югъди-йифди, ял ядай вахт авачиз, гьамиша инсанриз куьмек гуз кІвалахна.

Мадина Рамзановадин рикІел хкунрай: «Зи кІелунрин эхиримжи йис Советрин халкь патал четинди тир вахтунал ацалтна. 1942-йисуз Гитлеран кьушунри Кавказдал гьужумайла, бязи вузар Кьулан Азиядиз акьуднай, амма Махачкьаладин мединститут Дербентдиз акьудна, ина чна кІелунар акьалтІарна. Ахпа чун гьарнихь сад акьудна: садбур - фронтдиз, мукуьбурни - Дагъустандин районриз. Зун аялрин духтур яз Сергокьала райондиз рекье туна».

1944-йисуз Сергокьалада Мадинадиз вичин кьисметни жагьана. Ам а ЧІавуз райондин военкоматда кьуллугьдин везифаяр кьилиз акьудзавай офицер Абдулмумин Лукьманович Гьажиеваз гьулуьз фена.

Военный рекьяй кьуллугьчидин папан уьмуьр гьамиша санай масаниз куьч хьунихь галаз алакьалу я. Ихьтин уьмуьр Мадина Рамазановадизни кьисмет хьана, ам гьулуьхь галаз Дагъустандин са райондай мукуь райондиз куьч жезвай...

Мадина Муидовнадихь духтурвилин тежриба хьайила, ам са шумуд вацра вичин пешекарвал хкажун, гьакІни садакай масадак акатдай азарар сагьардай духтурвилин (инфекционист) цІийи пешекарвал кьачун патал Казань шегьердиз командировкадиз рекье туна.

Анай хтайла, 1953-йисуз ада Махачкьаладин аялрин І-нумрадин поликлиникада участковый духтур-педиатр яз кІвалахна. Гзаф йисарин тежриба авай Мадина Муидовнадиз педиатрдин кІвалахдин четинвал а кардикай ибарат тирди, вичивай гьеле рахаз тежезвай ва я галай-галайвал гафар алакьада тваз тежезвай рахунралди гьвечІи аялдивай вуч ва гьи чка тІазватІа лугьуз тежезвайди, адаз писзавайди ва гьавиляй ам шехьзавайди гьамиша чизвай. Хурудихь галамай куьрпейрихь, чеб гьа са вахтунда гзаф зайиф ва назик тирбурухь галаз гьикьван четин я! Ихьтин азарлуйрин тІал духтурди абуруз килигай гьа сифтегьан легьзейра тайинарун лазим я. Мадина Муидовнади гьисабзавайвал, аялдин гьавурда гьатун, адан тІалдин себебрай кьил акьудун, таниш тушир алатри ва рапар аялдик адет яз кутазвай кичІ ва ихтибарсузвал алудун четин, амма кьилиз акьудиз жадай кар я. Гьавиляй медицина чир хьунихь галаз сад хьиз, аялрин духтур хьсан психологи, муаллимни ва са тІимил артистни хьана кІанда. Паталай килигайла, педиатрдин кІвалах, виче аялриз кьилин роль ганвай, театрдин тамам са сегьнедиз ухшар хьун мумкин я. Гьа икІ лацу халат алай чи игитдикайни ялриз кичІе тушир.

Педиатрияда гзаф йисарин тежриба гьисаба кьуналди, Мадина Муидовна Республикадин аялрин кІвалин кьилин

духтурдинвилин кьуллугьдал тайинарна. М.Рамазанова гьар са аялдин сагьламвилев еке кьайгьударвилевди ва дикъетдивди эгечІна. Интернатда ада неинки аялрин сагьламвилин ва азаррин вилик пад кьунин везифаяр, гьакІни майишатдин вири кьайгьуярни кьилиз акьудзавай, гьалтзавай четин вири месэлаярни саки текдиз гьалзавай.

Аялрин КІвале авай кьван вири аялар Мадина Муидовнадин рикІел аламай. Иниз дагьлух районрай гьеле хурудихь галамай куьрпейар мукуьвал-мукуьвал гьидай. Бязи вахтара абур гваз иниз дидеяр чеб кьведай. Ада рикІел хкизвайвал, ихьтин вахтара ада дидеяривай (абурун дидевилин инстинкт ахварикай кватуник ва дидеди вичин бала гадар тавуник умуд кваз) ина са шумуд юкьуз акьвазун ва чпин аялрин хурун нек гун тІалабдай. Амма, наразивалдай ада, гьич са дидедини вичин бала гадарунин ният дегишначир.

Мадина Муидовнади духтурдиз ЧІехи инсандин патай ихтибарвал кьазанмишиз адан пешекарвили куьмекзаваз, амма аялдин патай хушвал кьазанмишун са кьадар четин кар яз гьисабзавай. ГьвечІи азарлуудиз духтурдин категория, ада лазим раб - дарман дуьз тайинарнавани итижлу туш. Аял патал духтур хьсан инсан тирдан, ада тІалдиз чарасуз куьмекдайдан гьавурда акьун важиблу я.

Жегьил духтурриз ада аялрихь кІанивал, абурухь гьар садахь галаз рахадай кьетІен кьайда, сабурувал, кьенивал ва масадан дердиникай хабар кьадай ерияр авачир педиатрдиз и пешеда чка авач лугьудай. Вичин эхиримжи нефесдалди ада аялрихь галаз кІвалахай йисар рикІел хкидай. Гзафбурун, иллаки вичи залан азаррикай сагьарайбурун, ажалдин кьармахрай акьудайбурун тІварар адан рикІел аламай.

Хьсан гьар са духтур кІвалахдин рекьяй виликди фин герек я. ИкІ, Мадина Рамазановани Дагъустандин здравоохраненидин министрдин заместителвиле тайинарна. КІвалахдин рекьяй вичин хиве авай везифаяр кьилиз акьудун, ахтармишунар ва азаррин вилик пад кьунин серенжемар тамамарун патал ам республикадин вири района хьана.

Са кьадар вахт алаатайла, Мадина Муидовнади духтурвилин тежрибадив эгечІ хьувуна. Ам Республикадин аялрин хукувадинни ратарин «Журавлик» тІвар алай санаторийдин кьиле акьвазна. 100 аял патал чка авай и идаради йисан кьилий-кьилди кІвалахзавай, ратарин залан азаррикди начагь хьайи 2-далай 7 йисалди яшда авай аялри ина чпин сагьламвал мягькемарзавай. Мадина Рамазановади ина саки 30 йисуз зегьмет чІугуна ва сагьламвилин гьалдиз килигна лайихлудаказ ял ягьиз экьечІна.

Мадина Муидовнадин рехь давам жезва. ИкІ, адан гьвечІи руш - Заира Гьажиевади, духтур акушер-гинеколог, хтул-Резеда Мегьамедовади, медицинадин илимрин кандидат, невропатолог яз Москвада зегьмет чІугвазва ва хтул Муслим Гьамидова, военный рекьяй духтур, Владикавказда полкунин медслужебадин начальник яз кІвалахна. Муслим Чечняда ва Дагъустанда кьиле фейи ва кьийрин иштиракчи я. Ада гьакІни 2008-йисуз Кьиблепатан Осетияда арадал атанвай чІуру гьалар арадай акьудиз рекье тунвай кьушунрик кваз медсанчастунани кІвалахна. Абуру чпин дидедин ва ЧІехи дидедин гафар рикІелай ракурзава: духтурдин гьалатІдин кьимет лап екеди – инсандин уьмуьр ва сагьламвал я.

ВЕРИКО ГАБУНИЯ

Тъакъикъи агъвалат

Вужжув-жувалгъалиб хъайи-тIа, анжах гъам я и уьмуьрда гъалиб жедайди. Вичин кичIевилел, вичин кабулвилел ва инанмишсузвилел гъалибвал къачурди...

Уьмуьрда гъар са инсан тайин тир четинвилерал, мурадар къилиз акъудунин рекъе тайин тир манийвилерал гъалтзава. Заз жуван къилел атай агъвалатдикай ихтилатиз кIанзава, ам кIелайла, белки, бязибурук чпин уьмуьрдин къайдасузвилерихъ галаз женг тухунин къуват ва руьгъ акатдатIа.

Зи тIвар Саида я, зи къад йис я. Адет тирвал, зи къанажагълу уьмуьр мектебдиз фейи чIавалай башламиш хъана. Ана зун жуьреба-жуьре гъаларал, жуьреба-жуьре инсанрал ацалтиз эгечIна ва и инсанрихъ галаз зи рафтарвални жуьреба-жуьре хъана. Мектебда зун лап хъсандиз кIелзавайбурун

жергеда авай, гъатта заз четин жезвайтIани, вучиз лагъайтIа датIана жувалай алакьдайди субутуниз мажбур жезвай, къастунал кIевивал авурвиляй залай алакьни авуна.

Гъа икI, вири 2003-йисуз башламишна. А чIавуз зи 8 йис тир.

Са хъсан юкъуз зун мектебда алуькна, ярх хъана. Лугъун хъи, мектебда алуьк тавурди вуж я?! Амма зи къил кIевидаказ къванце акъуна. Са тIимил дакIунилай гъейри, аквадай хътин еке хасарат хъанвачир. Зун кIвализ рахкурнач ва гъич са серенжемни къабулнач. Зун вири тарсара эхирдалди ацуькна, гъатта жавабарни гана. Зун кIвализ хтайла, дакIунвай пелни са тIимил элекънавай, ам хаталуди ва писди яз аквазмачир. Гъа икI и агъвалатдикай зи диде-бубадиз са артух чирни хъанач.

Вахтар фена. Къве йис алаатай-далай къулухъ зи гардан тIар жез

башламишна. СакIани алатзава-чир тIарвилер. Диде-бубади зун духтурдиз къалурун къетIна. Ах-тармишунар тухвайдалай къулухъ заз «гардандин миозит» диагноз эцигна. Сагъарунин серенжемни тайинарна, амма ада лугъудай хътин таъсир авунач. Нетижада малум хъана хъи, и тIалар зи халисан азардин сифтегъан лишанар тир...

Са шумуд варз алатна. Мектебда авай адетдин югъ. Муаллимди тарс хабар къазва. Нубат зални атана. Зун тарсуниз гъазур хъанвай ва вири суалриз жавабарни гана. Тарсунин эхирдай, нетижаар къадайла, муаллимди зи жавабриз къвезвай къимет «къуд» я лагъана (мектебда кIелай вири вахтунда им заз сад лагъай «къуд» тир атайди). И карди, гъелбетда, зи кефияр чIурна. Югъ са акъван хъсандиз алатначирди чир тавуналди, зун кIвализ хтана. Жуван утагъдиз гъахъна ва ксана. Мегер диде-бубадин фагъумлу

килигунин тегъердикай са вуч ятлани чуьнуьхиз жедани?! Абуруз за са квекай ятлани хажалат члугвазвайди чир хъана, амма за абур, дерт члугвадай хътин са карни хъанвач лагъана, инанмишарна. Йиф алуькдайла зи гъал анжах пис жезвай: зун терхеба рахаз хъана. За тарсуниз жаваб гузвай ва «вад» къачуз алахънавай.

Гъа икI, нервияр себеб яз зун месегъатна. Тадикуьмекдизни эвер гана. Духтуррини нервияр себеб яз пис хъанва лагъана, секинардай дарман гана, чеб хъфена. Эгер гъалар пис хъайитла, къаткурун патал азарханадиз гъаваш лагъана. Гъалар лагъайтла, гъакъикъатдани хъсан хъанач. Са шумуд йикъалай дидеди зун духтурдин патав тухвана. Духтурди чун МРТ авун патал ракъурна, гъа ина рикI тлардай кар дуьздак акъатна: зи мефтледал даклур чка алайди малум хъана, ам атла сеферда хъайи тларвал себеб яз арадал атана. Зун гъасятда азарханада къаткурна. Вилик операция квай. Онкологиядин азарханада зун виридалайни гъвечли азарлуди тир. Операция хъсандиз алатна, зун азарханадай азадна, лугъун хъи, вири хъсан хъана.

Амма йисни зур алатайдалай къулухъ зун куьчедал ярх хъана ва кIвач гъисс хъийиз жезмачир, ам яваш-яваш гацум жезбашламишна. Куьмек галачиз завай юзас жезвачир, амма захъ вуч хъанватла хабар авачир. Нетижада малум хъайивал, операция авур вахтунда зи нервийрик хкIурнава ва зи бедендин са пай фалуж жез эгечIнава. Гъи духтурдин патав фейитлани, закай сагъ саламат инсан хъжеда лагъана, садавайни заминвалгуз хъанач. Лагъана хъи, чпивай и хаталу кардик къил кутаз ва аялдал тежрибаяр тухуз жедач.

Келун давамаруникай ихтилат амукънач, амма за мектеб куьтягъуникай, вуздик экечIуникай хиялзавайди тир эхир. Лагъана хъи, къилинди, кIелиз ва кхъиз чизва, гъа им бес я. Завай и фикрдал разивал ийиз хъанач. Сагърай зи диде-буба, абур и кардин гъавурда дуьздаказ акъуна ва кIелунрал машгъл хъун заз ерли къадагъа авунач. Абуру

заз кIвале чирвилер къачудай мумкинвал гана.

Имакъамдила эгечIна за жувал гзаф кIвалах ийиз, жув вердишариз хъана. Вири и агъвалатар къилел къведалди зун члахъ тир, зун са-клани эрчIи гъилив кхъидайвал вердишариз жезвачир. Ингъе гила гъа чапла гъил фалуж хъана. Яваш-яваш, каникулрин вахтунда, зун эрчIи гъилив кхъинар ийиз вердиш хъана. Вич лугъумир, эгер рикIивайни клан хъайитла, инсандилай вири крар алакьда.

Сентябрдиз зун тамам ученик хъиз мектебдиз фена. Мектеб залап хъсан къиметралди куьтягъна. Вилик ЕГЭ вахкун акъвазнавай. Диде-бубади аттестат къезил жуьреда къачун теклифна: набутвилай. Заз, гъелбетда, ихътин гафариз яб гузни кланзавачир. Зи классда кIелай вирибуру гъикI вахкудатла, зазни имтигъанар гъакI вахкуз кланзавай. За жуван вилик ЕГЭ вахкунин ва кIелуник экечIунин макъсад эцигна. Макъсаддив агакъни авуна зун, диде-бубадиз зи сагъламвилдин патахъай кичIезвай, абур за жуваз гуж гуниз, фикирар авуниз акси тир. 2015-йисуз зун ДГУ-дин психологиядин ва философиядин факультетдик экечIна.

Исятда за психологиядин ва философиядин факультетда «Философия» хиялай диплом къачуна. КIелдай вири вахтунда зи къиметар «къудар» ва «вадар» тир. Президентдин виниз тир стипендияни къачузвай.

Философиядин отделенидин студентка хъайила, за дерт члугвазвай, зун фикирри акIажарнавай: герек яни заз и кар, белки, зун алцуар жезва, белки, залай алакьдач, гъавурда акъадач, къуват акакъдач. Исятда, са къадар вахт алатайла, зак ажайиб гъиссер акатнава – философиядал ашукъ хъун, разивал гъиссзава, вучиз лагъайтла философияди зи къанажагъ маса патахъ элкьюрна, зав жуваз масакла къатIуниз туна, къанажагъдин мумкинвилер гегъеншарна. Психологиядинни философиядин факультетди зи уьмуьр битавдиз дегишна. Зак гъевес кутазвай насигъатчяр, регъимлу дустар сагърай. Закай

маса хъанва, гъа ихътинди яз заз гзаф хушни я.

Заз зи къилел пис дуьшуьш атай макъамдилай зи къвалав хъайи жуван мукъва, багъри ксариз чухсагълдин гафар лугъуз кланзава, сифте нубатда зи хизандиз: диде-бубадиз, вахариз ва стхадиз. Мадни зи эмейриз ва гзаф клани, авай-авачир са халу Умаханаз.

Сагърай, зи багърияр! Куьн гъа-миша зи даяхар хъана. Гъавурда акъунай, фикир гунай чухсагъл!

За квез гъуьрметзава, заз куьн пара кланда!

Мукъва-къилияр – гъар са инсандин уьмуьрда виридалайни къилин инсанар. Чун гъалибвилерни магълубвилер, шадвилерни хажалатар гваз гъабурун патав физва; абур гъар гъихътин хъайитлани гъалара куьмек гудай, лап четин гъалдай экъечIдай илаж жагъурдай инсанар я.

Эхъ, зи уьмуьрда ихътин пис агъвалат къиле фена. Амма зун патал ам чIехи тежриба тир. Зи азарди зун ва зи къваларив гвай вири дегишна. Михьдаказ. Зун жувахъ инанмиш жез эгечIна, гзаф затлариз за маса жуьреда килигиз хъана. Виликдай зун ачухди тушир. Къе гележегдиз зун инанмишвилелди килигзава, хъсан хиялар ийизва ва планар туькIуьрзава.

За уьмуьрда мад гзаф макъсарив агакъуникай хиялзава. Сифте нубатда жувалай вири крарай экъечIиз жезвайди жуваз субутуналди, за гъич са дуьшуьшдани хъанвай агалкъунрал акъваз тавуникай фикирзава.

Онкологиядин азар авайбурал гуьзчивал тухуналди, зун ахътин фикирдал атана хъи, ихътин азарди акIажарнавайбуруз са гъихътин ятлани куьмек гуз жеда ва заз ахътин ашкъини ава. «Благосфера» фондунихъ галаз сих алакъаяр хуьналди, аялрихъ галаз психологиядин жуьреба-жуьре тренингар тухуналди, заз и фондуниз хийиргуз кланзава.

Заз и зи уьмуьрдихъ галаз алакълу агъвалатди зи диагноз авай инсанриз куьмек гана кланзава.

Саида МЕГЪАМЕДОВА

Маса рехъ хьун мумкин туш

Инсан хъсан чидайла, ам фадлай виридаз ачухди ва адакай виридаз хабар авайди хьиз жеда. Ам къекъуьнин тегьер таниш я, ам таниш тир жуьреда хьуьреза.

**-Адет хъанвай суалдилай башла-
мишин. Куьне шикилар чIугун
квелай гатIумнай? Ваз вуна гь
жанрада кIвалахдатIа, гьасятда
чир хъаначир къван?**

-Рангар, кистар, холстар ишлеми-
шун художник хъанва лагъай чIал
туш эсиллагъ. Хъсандиз шикилар
чIугваз чирун зи рикIе гъамиша
авай кар тир. Гзаф кIвалахуни
мажбур жезвай – училищеда, уни-
верситетда. ДатIана са вуч ятIани
чирун герек къезвай. Сифтедай
зун парчадал шикилар чIугунал
машгъул хъана, пек-парталрал, им
девирди истемишзавай кар тир,
авайвал лагъайтIа, за и кардалди
пис къазанмишзавабир. Гзаф муьш-
терияр авай, брендрин затIариз
ухшар яз абуру чпин са вуч ятIани
алава хьийизвай, датIана цIийи
затIар арадал гъизвай. Са сеферда
дишегълиди вичин джинсдин багъа
юбкадал чIур хъанвай шикилдин
кIус арадал хкун хъувун патал зи
къилив гъана. Са акъван яргъал

тушиз вахт вилик жува чIугунвай
нехиш заз чир хъхъана. Дишегъли-
ди вичи ам туьквендай лап багъаз
маса къучунвайдакай шел-хвалза-
вай. Адал леке хъанвайвилай юбка
зи патав тухун меслятнавай. Гъа
икI зи кIвалах цIийикIа туьхкIуьр
хъувун патал мад зал хтана. Саки
10 йисалай артух вахтунда за пар-
талрал нехишар чIугваз хъана, та
са юкъуз за са кар аннамишдалди,
яратмишунардай пай галачиз заз и
кIвалахди са акъван лезет тагузвай-
ди ва къазанжиди гъамиша руьгъ
кутан тийизвайди за къатIундалди.
Парчадал чIугвазвай, гъатта чеб
виридалайни къетIен жуьрединбур
тир нехишарни – куртка ва я юбка
хъурай, абурун уьмуьр яргъалди
туш. Жуван къуватар маса жуьре-
да, зи къатIунрихъ галаз къадайвал
ахтармишунин мурад илимрин
Академиядин филиалда кIвалах тек-
лифунал ва археологиядин рекъай
экспедицияда иштиракунал туьш
хъана. Заз общество вилик финин

паяр чирун яз тарихдал машгъул
хъун, адаз психологиядин, культу-
радин, археологиядин ва этнографи-
ядин жигъетдай фикир гун гъамиша
бегенмиш тир. Гъавилай РАН-дин
ДНЦ-да кIвалах теклифун зун патал
лап хъсан кар хъанвай ва за разивал
гана. Гъа икI чуьлда, археологиядин
экспедицияра кIвалахдин йикъар
башламиш хъана.

**-Яни? Дугъриданни, куьн экспе-
дицияда хъанани?**

-Им гъакъикъат я! Зун са шумуд
экспедициядин иштиракчи хъана.
ЗатIар хкудиз ийидай эгъуьнра
иштиракунилай гъейри, чиликай жа-
гъанвай затIарин шикилар чIугунни
лазим тир. Им гзаф жавабдар кIвалах
тир, гъикI хь чиликай жагъанвай
гъар са затIунал алай гъар са цIар,
са бицIи техвни – адал чIугунвай
нехишдин чIал ачухарзавай гъарф я
эхир. Гъаниз килигна шикилди вири
галай-галайвал дуьм-дуьздаказ къа-
лурна кIанзавай. Къадим хъенчIин
къапунин тамам ва дуьз шикилдихъ,

гъатта кIарабдал тунвай лап гъевчIи къацIунихъни лап еке важиблудвал ва экспедициядин нетижаяр тайинарун патал еке метлеб хъун мумкин тир. Бязи вахтара лап са куьлуь гъалатI-дини тамам са коллективдин кIвалах гъавая ракъурда.

Галаз-галаз са шумуд йис за экспедицияра акъудна. Чпин кардал еке гъевесдивди машгъул ва гъаф хъсан ксарин юкъва важиблу ва итижлу кIвалахдал машгъул тир бахтлу йисар. Садра фикир це: куьне капал куьлуь кIарабар къунва, на лугъуди къадим рушан къисмет къунва ва гъавурда гъатзава агъзур йисар идалай вилик ада гъуьлуьхъди чукурзавай, ракъиниз хъвер багъишзавай ва адан гъуьлихъ гуьрчег, вич кIалубда цана гуьзгуьдикай гъазурнаввай цам галай. Гаф кватай чкадал лугъун, гъа и цамуниз килигна чи тарихчийри руш агъваллу хизандай тирди тайинарна, вучиз лагъайтIа гъар кткай хизандивай ахътин цам маса къачуз жезвайди тушир. Чиликай жагъай гъар са затIунин шикил лап дуьм-дуьздаказ агакъариз алакьуни тарихдин гъаьки-къатдин тамам шикил арадалгъидай мумкинвал гун герек я.

Къадим инсанрин устадвили, чун элкъвена къунвай тIебиатдикай са кIусни адаз зарар тагана жув патал адакай хийир хкудиз чир хъунин чирвилери гъейранардай. Гичиндал ва къванерал датIана набататрин, гъайванрин, къушарин, чилин ва гъуьлуьн –чун къенин юкъузни элкъвена къунвай затIарин. Абуру са затIни дегишарзавачир ва цIийибур туькIурзавачир –анжах яратмишунрин чIалаз элкъурзавай, къарадал, кIарасдал, къванцел чпиз аквазвай затIарин гел тазвай. Фикирда авай затI къалурдай (абстракция) виридалайни хъсан къайда! Гъа и чIавуз зун и фикиррин къайда заз гъикъван мукъва ятIа, гъадан гъавурда гъатна. Гъа кIкъанцин шикил чIугун важиблу туш, адал виш асиррин руквадин къатар хъана кIанда. Важиблуди вичихъ къадай чкаяр-япар ва яргъи цIуцI галай гичиндин шикил чIугун ваъ, къадим устадди вичи гъуьрчай хканвай къуьр, къабан гъа икI къалурзавайди чарчел чIугун я. Яни им фикирда авай затI къалурун рекъе сифте кам тир, за а кам къачуна.

-Чилер эгъуьниз къве йис! Ахпа вуч хъана?

-Ахпа зун мадни яргъаз (хъуьрезва) акъатна. Зун П.Гъамзатовадин тIварунихъ галай Дагъустандин изобразительный искусствойрин музейдиз (ДМИИ) живописдин картинаяр цIийикIа туьхкIур хъийиз фена - имни алем чир хъунал ва жуван къуватар ахтармишунал гъалтайла, зи уьмуьрдин къетIен паюниз элкъвена. Эхирки, са къадар вахтар алатайла, за мукъвал-мукъвал фикирзава: зун и рекъай са ни ятIани тухузвай, винелай... вакъийари ва шартIари ибур дуьшуьшдин крап туширди къалурзавай.

Искусстводин эсеррихъ галаз музейда кIвалахуни заз мад сеферда виридалайни регъят цIараралди ва къайдайралди гъаькиъи чIугунвай шикилдилай артух затIар къалуриз жадайди тестикъарна. Абстракция-

дихъ вичин атмосфера, ни, кIевивал, гуьгъуьл, гъиссер ава. Художникди гъилелди чIугунвай шикилдилай чIарни юзан тийиз акъвазизни цIийи къилелай чан ахкъалтиз, хъуьрезни сефилвализ, гъатта элкъвена бутондиз элкъвез ва ачух тежезни алакьда...

-Ваз вири ибур гъикI жагъизва? Вазни чаз вуч аквазватIа, гъам аквазва, амма ваз акурдакай искусство арадал къевезва! Гагъ цIал ичер, гагъ Чиркейдин ГЭС-дин бетондин цIарал адетдин нехишар, гагъ «къван-мукIратI-чар».. Ибуру гъикI кIвалахзава?

-Зазни и кар чир хъанайтIа кIандай! Амма им зи рикIин къеняй къевезвай гъал я. Са вуч ятIани гъаф важиблу ва чIехи гъисс рикIин деринра чрадайла, ада зун гъелекзава, заз йифен ахвар ва йикъан къарай гузвач. За зун кIвачел заланзавайда хъиз гъиссзава, за зи бедендиз дикъетдалди фикир гузва (хъуьрезва). Иарада сагъихътин ятIани тIампIдин ван, садлагъана къиле экв куькIвей хъиз жада - ингъе ам, цIийи фикир! Вун аялдал кIвачел залан тирла, ам сагъ-саламатдиз дуьньядиз атуни карда ваз вири алемди куьмекзавайдан ва ишти-ракзавайдан гъавурда акъазва. Гъа и алемди ви рикIел ва бейнидиз цIийи фикирарни гъизва - амуькьзавайди абур къун я. Арадал атай къамат ам зи уьмуьр давам хъун я –гъар са шуькуь цIарцIе, гъар са рангуна, гъар са тIе-хуьна зи гъилер, зи вилер, зи иви ава... Им зи бедендин ва уьмуьрдин пай я, за а пай гъаз рехъ давамарун лазим я.

-Этноцентр, вуна къенин юкъуз арт-директор яз кIвалахзавай чка, куьн кукIуш яни ва я рекъин са пай?

Женщина Дагестана

На лезгинском языке

Учредитель:

Министерство информатизации, связи
и массовых коммуникаций РД.

Главный редактор

Н. М. КЕРИМОВА
e-mail: j-dag@mail.ru

Редакционная коллегия:

заместитель главного редактора

А. Ю. АБДУРАХМАНОВА,
e-mail: delia25@mail.ru

ответственный секретарь

С. Х. БУЛГАЕВА

редактор русского выпуска

Г. Х. АСАДУЛАЕВА

редактор аварского выпуска

Б. Ш. МУХИДИНОВА
bahu4y@mail.ru

редактор даргинского выпуска

П. Г. ВАГИДОВА

редактор кумыкского выпуска

П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА

редактор лезгинского выпуска

Н. Н. ИБРАГИМОВА
e-mail: shikhnabieva1981@mail.ru

редактор лакского выпуска

З. Т. АБДУРАХМАНОВА

редактор табасаранского выпуска

С. М. ИСРАФИЛОВА

Корреспонденты:

Э. ИБРАГИМОВА,
А. ТАЖУДИНОВА,
В. РАТЕНКОВА.

Заведующий редакцией

С. М. ГАМЗАТОВА

Художественный редактор

Г. А. КУРБАН-АДАМОВА,
e-mail: guleymat@mail.ru

Адрес редакции и издателя:

367018, Республика Дагестан,
г. Махачкала, пр-т Насрудинова, 1^а.
e-mail: j-dag@mail.ru

Журнал отпечатан в типографии:

ГАУ РД Издательский дом «Дагестан».

Телефоны редакции:

65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.

Официальный сайт журнала «Женщина Дагестана»: женщинадагестана.рф

Сдано в набор 09.07.2020.

Подписано в печать 16.07.2020.

Формат бумаги 60 x 84¹/₈.

Объем: 5,5 печ. л.

Заказ № 0704. Тираж (3300) 434 экз.

Журнал для семейного чтения. Издается с

1957 г. Выходит на аварском, даргинском,

кумыкском, лакском, лезгинском, русском, та-

басаранском языках один раз в два месяца.

Свидетельство о регистрации СМИ ПИ

№ ТУ05-00429 выдано Управлением

Федеральной службы по надзору в сфере

связи информационных технологий и массо-

вых коммуникаций по Республике Дагестан.

-Буна са вуч ятлани рикI гваз кьилиз акъуддайла, ви бедендин гъар са клетка идеяралди ва къаматралди ацланвайла, вавай им зиди я лугъуз жеда! Арт-проектрин кураторвили зун михъиз гъевесламишзава. Амма им куклуш туш, за виликди рехъ давамарзава.

-Мисал яз, художникди куь цент-рада вичин выставка тешкилдайвал я, куьн лагъайтла, куратор я. Куьне выставка тешкилдай идеяяр гъинай къачузва?

-Чехи пай вахтара экспозицияда къалурнавай картинарай автордин ният, ада квел фикир желбнаватла ак-вазва, ахпа ви кьилизни выставка гъи саягъда тешкилун хъсан ятла къведа. Кланзавайди а фикирар къабулун, абур гегъеншарун я. Ина кьилин чка лагъайтла, художникди вичин яратмишунри къазва. Мисал яз, «Тек сад, кланиди» выставка тешкилуни фикир зи кьилиз садлагъана атана: чна Родопский багъда сейрзавай, ана лагъайтла, чилел гъверши тарарин яру рангунин чехи пешер экля хъан-вай! Амуьбайди и фикир уьмуьрдиз кечирмишун тир.

-Вун аямдин дишегъли я, вахъ аялар, хизан, кIвал, къайгъуяр ава. Вун вири крар кьилиз акъудиз гъикI акакъзава?

-Регъятни туш... За гзаф вахт бу-бадихъ ва стхадихъ галаз акъудна, гъавилъй къезилвилерив вердиш туш, заз шел-хвал ийизни, хъел кваз рахазни заз чидач. За уьмуьр а къайдада тухузва хъи, эгер кьилиз акъудна кланзавай кар ятла, зун акакъун лазим я. Бязи вахтара жув къучагъдаказ акъвазнавай аскер хъиз кьиле тухуз галат жеда, назик дишегъли яз, кагъулвализ клан жеда, амма... МуькварацIийи экспозицияр, цIийи проектар тешкилун герек я, гъавилъй акакъун герек я. Хизанди заз куьмекар гузва ва зи гъавурда гъатзава, куьмек гунай за абуруз сагърай лугъузва. Чехи хва за гуьз-чивал тухудай яшарай акъатнава, гъвечIида мектебда клелзама.

-Куьн Зубутли-Миатлида авай Сулакдин дeрeдa халкъарин уртах арт-симпозиум кьиле тухунай Президентдин грантдиз лайихлу хъана. И серенжем куьне фадлай пландик кутунвайди тирни?

-Авайвал хиве къуртла, лап муьк-вара. И жуьредин, яни халкъарин

уртах арт-проектрихъ еке метлеб ава: художникри чпин хатI, техника, уstadвилин сирер сада муькуьдаз къалурзава, сада муькуьдавай тежри-ба къабулзава... и жуьреда кIвалаху-никай зурба хийир хкатзава ва гъатта занни абурувай са вуч ятлани жув патални къабулзава. Са тIимил вахт идалай вилик зун дагъустандин са шумуд художникдихъ галаз Кипрда симпозиумда хъана. Им лагъайтла, кIвалахдин рекъяй юлдашрихъ галаз сад лагъай сеферда тешкилнавай сиясат тир. Мугъманда, Ватандивай яргъа, гъасавахтунда жув кIвале авай хъиз гъисс авуналди кIвалахун хуш кар тир. Чи кIвалах ва дуланажагъ патал къулай вири шартIар тешкилна-вай. Муьквал тир рагъэкъечIдай патан университетдин патав гвай Кипрдин алай аямдин искусстводин цIийиз тешкилнавай Музейдихъ галаз саналди кIвалахунни пис кар тушир.

-Бажарагъ авай ксариз ина че-тин яни!

-Са и рекъяй туш – гъар са карда агалкъунар хъун патал гзаф зегъмет чIугуна, еке чалишмишвилерна клан-зава. Яратмишунрин рекъе зегъмет чIугун патал руьгъ, фантазия... хъун-ни герек къевезва. Чпихъ бажарагъ авай жегъилриз лап четин я. Имни чина-вич живописдин, графикадин, скульптурадин хъсан уstadар аваз виринара машгур тир республикада. Ина къван чпихъ гъар сада хъ кьетIен-вал, уstadвал авай уstadар маса са чкадани мад авач! Зун и кардихъ клевелай инанмиш я.

-Вунани абуруз куьмек гун кьетIнани?

-ИкI лугъуни клевиз ванзава. Гъакъикъатда, алай аямдин искусстводин Центарадал гъунин фикир захъ фадлай авай. Им Коммунадин, Артелдин ва я маса сообществодин клалубда хъунни мумкин я, амма им художникриз чпиз-чпин кIвалахар аквадай, сада муькуьдавай тежриба къачудай, чпин хатI, къайда, къама-тар амайбуруз раиждай чка жеда. Гъелелигда им зи рикле авай мурад я, амма ада заз къуватар гузва ва руьгъламишзава. Эгер са ни ятлани и карда залай вилик кам къачуртла, зун анжах шадя, вучиз лагъайтла ихъ-тин майдан арадал гъунин лазимвал фадлай ава.

Суьлгъият БУЛГАЕВА

И другой дороги
просто нет

